

A hóember helyőrség

2023. február 18. VI. évfolyam 2. szám

3 Interjú
Maurits Ferenc
festőművésszel8 Bordás Győző:
Bányai János
Maurits-szótára11 Molnár Tibor:
Cseh Károly,
az adai tanító

vezérvess

Csík Mónika

A hóember

Aznap korán sötétedett, öregesen mozgatták csontszínű ágait a fák, recsent kérgük alatt a megdermedt élet, gyökerük a mélység vizeibe fagyva feszült, és fénylett a tócsák szeme.

Mesélj! Hogy volt tovább?

A feltámadó szélben egyszerre hintálni kezdett a világ. Ringott, ringott, akár ág hegyén maradt kései gyümölcs – rancos alma, bensőjében az ősz zamatával, héján az idő kusza rovátkái.

Mesélj! Hogy volt tovább?

A tavakban tükrökké váltak a halak, az óceánok csordultig teltek az ég színével, a felhők fölött kékítőgolyókkal játszottak az angyalok – hegyek visszhangozták guruló kacajaikat, és az álom, az álom köpenye észrevétlen hullt le a süketen hintáló földre, körbeölelte mindenestül.

Mesélj! Hogy volt tovább?

Álmodott, álmodott minden – a fa, a hegy, a völgy, a bánya, a víz, a tűz, a jég, a pára, a ház, a kép, a kés, a láda, a szög, a rög, a só, a párna. Álmodott. Álmodott minden.

Mesélj! Hogy volt tovább?

Ebben a végtelen álmodásban odafönn megmoccant valami. Alig-mozdulat volt, akár a sóhaj, de nyomában megszületett, és hullani kezdett egy hópelyh. Hangtalanul, miként az angyalok tolla, kölyökangyalok foszló pelyheltollai.

Mesélj! Hogy volt tovább?

Az elsőt sok-sok újabb követte, hullott, csak hullott a sok hóféhér, glóriát kaptak a házak, a bokrok, a kandeláberek, a szobrok, a hidak, a padok s a parkban felejtett, rozoga kerékpár is. A porcukros lepel alatt egyszerre megszélidült a világ.

Mesélj! Hogy volt tovább?

Egy ablakpárkányon kupacba gyűlt az égi áldás – összefogódtak a pehelycsillagok: orrá, szemmé, fejjé, pocakká váltak – pöttömnyi hóemberré, aki egyszerre hármat pördült, és a föld hintázásának ütemére táncolni kezdett, siklott a havon, mint a jégtáncosok. Köröket írt le, végtelen nyolcasokat, ábrákat kanyarintott a tó jegére, és kacagott, hogy megrázkódtak hangjára a fák, rügyek pattantak, jégcsapok cseppentek, megbiccentették fejüket a hóvirágok, és olyan szilaj jókedv járta át a tájat, hogy a fény előbújít rejtekéből.

Mesélj! Hogy volt tovább?

Felkelt a nap, nyújtózott puha takarója alatt a világ, az álmok elillantak a kémények füstjével, és füttyülni kezdett egy madár. A hóember táncának nyomai eltűntek a lassú olvadásban, csak a párkányon maradt meg két szén szem és egy apró kalap. A nevetése mégsem ült el, visszhangozták hegyek, völgyek, aki hallja, tán úgy hiszi, hogy a felhőkön túl angyalok játszanak.

novella

FÉL PÁR KLUMPA

Mirnics Zsuzsa

Egész héten kopogós hideg volt. Az udvaron a tócsák keményre fagytak. Erzsi reggelente összetörte a jeget a vályúban, kiborította, és meleg vizet öntött a tyúkoknak. Alig volt idejük, hogy igyanak, azonnal hártya képződött a víz felszínén. Kicsit tipegtek a hátsó udvarban, meglengették szárnyaikat, aztán beültek a szalmakazal tövébe. A gyerekek sötétedés előtt összeszedték a szalmakazalból a tojást. Erzsi elégedetlen volt, de hiába ellenőrizte ő maga is, a tyúkok alig tojtak. Hol a kendermagost, hol a vöröset fenyegette meg, hogy jövő héten, karácsonyra fazékba kerül.

Az ereszről hosszú jégcsapok lógtak, s amikor odasütött a nap, csöpögött a víz. A lapáttal, melyet alig bírt el a kezük, a gyerekek levergették a jégcsapok hegyét, s elszopogatták. Anyjuk mindig verést ígért érte, de soha nem fájdult meg a torkuk. Többnyire ebéd után mentek ki az udvarra, utcára, amikor már anyjuk nem bírt velük. Majd szétvetették a tíz négyzetméternyi szobát: ugráltak, rohángásztak, leverték az esküvői képet a falról, nekiütköztek a szekrénynek, behupantak a simára vetett ágyba; egyszer egy pohár is áldozatul esett. Erzsi mind hangosabban kiabált rájuk. Végül kitesékelte őket az udvarra.

Az udvaron tócsatükrök csillogtak, a gyerekek klumpái alatt ropogott a jég. Versenyezve bukdácsoltak egyik jégfolttól a másikig, közben le-lerepült lábukról a facipő. A kislány klumpáját évekkorábban a morovci piacon vették. Előtte a kiterjedt rokonságban sok gyerek viselte, s akkor került hozzá, amikor már mindegyik kinőtte. A sok használatban kifehéredett, egykor majdnem hegyes orra lekerekedett, talpát a rokon gyerekek lába az Órásköz, az Ongai-völgy, a Nagyarok jegén csiszolta simára. Nyaranként a padláson porosodott, télen friss szalmával kitömték, a rüsztre apró szegekkel nyúlászórmét erősítettek. De a szalma szúrta, a szögek törték Évi lábát, nehezen járt, csak tipegett benne. De a csúszkálás?! Az volt ám az élvezet!

Lackó ropogtatta a jeget, Évi a macskát követte a szalmakazalig. Nyílt az ajtó, Erzsi kilépett az udvarra, vállán nagykendő, karján kosár. Egy darabig figyelte a gyerekeket: süttött az erőtlen téli nap, de láthatóan nem fáztak. S békén elváltak, ki-ki magának.

– Évi, Öcsike! Elugrok Rozi nénétekhez meg a boltba. Addig maradjatok az udvarban. Ne menjetek az utcára! Halljátok? Megértettétek? Mindjárt itt vagyok.

A hatéves Évi értette, mert anyja valahányszor „átlépett” a szomszédba, „elfutott” a boltba vagy a pékhez, hároméves kisöccse mindig rámaradt.

Csukódott a kapu.

Lackó ugrált, sikongott, élvezte a jég pattogását, Évi utolérte és elkapta a macskát, az fújt és karmolt. Amikor megunták, elkezdtek számolni a jégcsapokat, de nem nagy sikerrel, mert Lackó a három után mindig hetet mondott, s ebből veszekedés lett. Lackó a kapu felé bukdácsolt, és a deszkakapu résein át sóvárogva nézte, hogy az Órásköz közepén egy hosszú, tükörfényes csúszdán – előző este Besnyi bácsi jeget hizlalt – száguldoznak a gyerekek. A köz télen az ő terepük volt, forgalom semmi, csak Bana bácsi jártatta meg néha a lovait.

– Gyertek ki! Évi, gyere! – kiabáltak a gyerekek.

Lackó a kilincs után nyúlt.

– Tudod, hogy nem szabad! – kapta el a derekát Évi, hogy elvigye a kísértés helyéről. Lackó visított, kirúgkapálta magát Évi karjai közül. A gyerekek az utcáról biztatták.

– Gyere, gyere! Ugyan, Évi, hagyd már! Gyere te is! Nagyon jó!

Lackónak nem kellett sok, kívül termelt, s a két iskolás Somogyi, Laci meg Sanyi közrefogta.

– Ez az! – kiabáltak.

– Hurrá! – kiáltotta Lackó vékony hangon, s hosszan csúsztak a vastag, fényes jégen.

– Gyere vissza! – kiabálta Évi. Lackó meg se hallotta.

– Ne féltsd, nem eszik meg! – mondták a gyerekek.

– Vigyázzunk rá! Mindjárt meggyünk vissza.

Évi egy ideig tanácstalanul álldogált, de amikor Bözsi megfogta a kezét, ő is rálépett a jégre.

Zajlott a gyerekvigasság. A csúszda hosszú volt, hét ház előtt húzódtott, s ahány épkezláb gyerek volt a közben meg a környező utcákban, az mind ott száguldott, nyüzsgött. A felnőttek kiálltak a kapuba, nézték őket az ablakból, élvezték a gyerekszivajt.

A csalóka nap közben lement. Korán alkonyodott. Innen-onnan hazahívó kiáltás hallatszott: Juci, befelé! Bandi, megjött apád!

A gyerekek lassan elfogytak.

Erzsi sietett, kicsit nyugtalan volt, mert elmaradt. Ez máskor is megesett, de ha közben gyerekeinek szükségük volt valamire, netán fáztak, bementek. Sose volt baj. Am a házat most üresen találta. Átment a szemben lévő házba, Csertyányéhoz. Janika otthon volt, de Éviről meg Lackóról nem tudott semmit. Erzsi sietett Kecskemétiékhez, akik szegről-végről rokonai voltak. Évi ott várta kisírt szemmel. De Lackó sehol.

Amikor Évi meglátta az anyját, rázendített. Fuldokolva, hüppögve mesélte, hogy Lackó egy ideig csúszkált a nagyfiúkkal, aztán egyszerre csak eltűntek, neki, Évinek nem mondták, hova. Azt hitte, bementek Somogyiékhoz melegedni. Erzsi rohant hozzájuk, útközben háborgott: – Megállj, Éva, megállj! Veled még számolok! Agyonütlek, ha a kicsinek baja esik!

A mellette futó Kecskeméti Julisnak mondta lihegve: – Nagy számár, semmit se lehet rábíznai még tíz percre se! Agyonverem, ha baja esik a kicsinek, agyon én! Csak kerüljünk haza!

Julis egyre csillapította: Kár bántani, hiszen még ő is gyerek!

– Maradtak volna az udvarban! Megmondtam neki, hogy ki ne mozduljanak!

A Somogyi fiúk otthon voltak. Lackó nélkül. A köz végén még hármában csúsz-

tak le a Balog-hegyről – ami ugyan domb volt, de valamiféle tisztelet hegynek nevezte – az Ongai-völgybe. A kemény hidegek következtében a Krivaja mellett jégtavacska kerekedett, ott egy ideig fakutyáztak. És amikor anyjuk hívta őket haza, Lackót már nem látták. Azt hitték, elment Évivel. Korán sötétedett.

A hír, hogy a kis Lackó eltűnt, gyorsan terjedt. Az emberek szétnéztek a portáikon, átkiabáltak egymáshoz, kiálltak a kapuba, s ahonnan nem jött ki senki, oda bezörgettek. Erzsiék előtt kis csapat verődött össze. Sárkány Illés viharlámát lóbált, Fodor, a kúttisztító hozta a vasmacskát, kötelet, Sárkányék kampós botokat. A segítőkész szomszédok és a felszerelés láttán döbrent rá igazán Erzsi, hogy baj is lehet: rosszul lett; leültették Zsebe háza előtt a lépcsőre.

A keresők szétszóródtak, házról házra jártak, Lackó nevét kiáltozva bevilágítottak a kutakba, ólakba, istállóba, sőt a kutyaházakba is. Dávid a vasvillával, Illés kampóval szurkálta meg a szalmakazlakat. Keresték a szőke fiúcskát nemcsak az Órásközben, de a környékbeli utcákban is. Semmi nyoma.

Múlt az idő, nőtt az aggodalom. Az embereken sötét gondolatok lettek úrrá. Suttogva mondták egymásnak: – És ha nem kerül meg? Széttéphette a Kocsisék nagy-kutyája is, tudod, a múltkor is megtámadta a... – Csak meghallotta volna valaki a sikoltozást. – Belecsúszhatott a Krivajába is. – És ha elfáradt, és elaludta valahol? Ólban, szalmakazalban... Rágondolni is

rossz. Már most van vagy tíz fok. – Én is majd megfagyok, nem érzem se kezem, se lábam.

Lassan fogyni kezdett a csapat, s mire a Solyakózt végigjárták, alig maradtak.

– Nincs mit tenni. Be kell jelenteni a milíciának – nyújtotta meg lépéseit Bogárdi.

Indultak vissza. A házából világosság szűrődött ki, kutyák ugattak, aki még az utcán volt, vigasztalta őket: – Holnap biztosan előkerül... Csak nem tűnt el, az nem lehet. Lehangolva, reménytelenül mentek hazafelé. Erzsi már sírni sem bírt, csak nagyokat hüppögött, Julis támogatta.

Az Ongai-völgyben csak egyetlen ház volt sötét.

– Itt már jártatok? – szólta hátra Zsebe.

– Ennél a két dilinyósnál? Ugyan minek? – jött a válasz. – Se ől, se istálló, se kút, még kutya se...

– Félnótás szentfazék, fel se fogja, mi történt.

– Hátha láttak valamit – felelt Zsebe, s megzörgette a kiskaput. Az szinte magától kinyílt.

– Halló, van itthon valaki? – Indult befelé, utána a többiek. Nyílt az ajtó.

– Ne kiabáljanak! – mondta a gangra kilépő asszony. – Még felébresztik.

– Ilyen jó alvókája van az uradnak? Már ilyen korán alszik?

– Nem ő, hanem a kicsi – mondta a nő. Nagyot néztek.

– Úgy tudom, nincs gyerek a háznál.

– De már van! – mondta együgyű mosollyal az asszony – Adott a Jóisten. Karácsonyra.

Ezt hallva Erzsi mindenkit félretolva igyekezett befelé. Az asszony meg gyermeked örömmel mesélte:

– A Jóisten küldte nekünk. Megjelent a kapunkban, sírt, szegényke össze volt fagyva. Egyik klumpája a kezében, a másikat elveszthette. Hívtuk, bejött, kérdeztük, mi a neve, azt mondta, öcsike... még neve sincs szegénykének. Nem baj. Majd mi adunk neki. Megetettük, de evés közben az asztalra borulva elaludt. Ágyba tettük, azóta is alszik.

Elképedve hallgatták.

– Nézzék, milyen szép azzal az aranyszőke hajával... Mint egy kisangyal – mondta ellágyulva. – Tudtam én, hogy nem hiába imádkozok, meghallgat engem a Jóisten! Sose volt még ilyen szép karácsonyunk.

S a meghatódástól elcsuklott a hangja.

Erzsi már az ágynál állt: a félhomályos, meleg szobában, párnába süppedve, dunába takarva, békésen aludt a kisfia. A takaróval együtt kapta fel, ölelte, csókolta. Az asszony döbrenten nézte.

– Most mi lesz? – kérdezte.

– Angyalkát elvisszük – tette a kezét a vállára Bogárdi. S látva az asszony fényes szemét, hozzátette: – De karácsonyi gyertyagyújtásra biztos visszajön egy kicsit.

Indultak kifelé.

Becsukódott utánuk a rozoga kapu, amikor az asszony észrevette, hogy a kicsi facipő ott maradt. A távozók után kiállt, de azok nagy beszédben voltak, nem hallották. Állt a sötét gangon, karjaiba ölelte a kis klumpát, és arca ereszeről nagy cseppekben folyt a könny.

tárca

VITORLÁZÁSRÓL SZÓ SEM VOLT

– Kittikém, csak óvatosan azon a hintán!

Jobbra néztem – én a másik hintában ültem –, és egy fidres-fodros fehér ruhácskába öltöztetett kislányt láttam. Az apukája még apánál is idősebb volt, pedig az én szüleim sem számítottak fiatalnak. Rögtön szimpatikus lett.

– Be szeretném mutatni az új csoporttársatokat. Ő Kitti – mondta Zsuzsa néni másnap az óvodában. A kislány volt a hintáról.

– Gyere – hívtam magammal –, megmutatom a babákat. Van kedved esküvőset játszani?

Elválaszthatatlanok lettünk. A mi ovinkban volt egy kis pancsoló is, jó időben abban fürödtünk. És lett még egy közös pont az életünkben:

– Utálom az Éva nénit – jelentette ki ő.

– Én is – válaszoltam. – De a Zsuzsi néni is.

A délután nagy részében az óvó néni kiültek egy üvegablakos szobába, ahonnan ránk láttak, de nem törődtek velünk. Csak cigarettáztak, és néha bekopogtak, ha nagyon zajongtunk. Olyannak láttam őket, akiket semmi más nem érdekelt, mint a cigaretták. Mintha füstkarikákba burkolózott volna a világ, és a füstfelhők mögül acsarkodott volna a két óvónő.

Kitti aztán másik általános iskolába ment, néha láttam a lakótelepen. Más barátnői lettek, ahogyan nekem is. Hat évvel később egy nap csengettek. Kitti apukája állt az ajtóban.

– Szervusz, Ferikém! – tessékelte be apa szívélyesen. – Miben segíthetek?

Apa mindig mindenkinek segíteni szeretett. Ahogy anya mondta: te még az autót is arra használod, hogy bevidd a kollégád ingyen a munkahelyetekre. Így is volt, minden reggel jött Balogh József, akit apa tényleg beszállított.

– Kitti sajnos nem érzi magát jól az osztályában. Gyurikám, tudtok segíteni? Át tud menni Klári iskolájába? És Klári segítené neki beilleszkedni, mint az óvodában. Azóta is jó szívvel gondolunk erre.

– Persze, Ferikém – mondta apa. Kitti egy hét múlva már a mi iskolánkba járt. Sajnos nem a mi osztályunkba került, de együtt jöttünk mentünk reggel és délután is, hazafelé. Másmilyenek lettünk, mégis kiegészítettük egymást. Én voltam a jó tanuló, jó sportoló. Nem érdekelték a fiúk. Kitti akkoriban már szőkére festette a haját, és táncolni kezdett.

– Gyere át! – mondta egy nap. – Van már Music Televizionunk, meg Sky és Super Channel is. Megmutatom a táncot, amit onnan koppintottam.

És én mentem. Mert Kittit szerettem, bár a videóklipnek nem érdekelték, inkább a könyvek. Nézttem Kittit, ahogy táncol, felszabadultan, örömmel.

– Képzeld, barátom van – fogadott egy nap. – A buszon leszállított egy 25 éves fiú. Elmentünk a McDonald'sba, és meg akart csókolni.

– Hú, és az milyen? – kérdeztem én, aki titokban az Ifjúsági Magazinokat bújtam a könyvtárban, mert anya azt mondta, olyan magazint nem veszünk, amiben a szexről van szó. Még csak tizenöt évesek voltunk.

– Annyit tudtam csak mondani a fiúnak, hogy pfuj – válaszolta Kitti.

Pár héttel később ismét csengettek nálunk. Kitti apukája állt ismét az ajtóban.

– Gyurikám – mondta apának –, arra gondoltunk a feleségemmel, hogy ha a lányok ilyen jól megvannak egymással, elmehetnének nyáron egy hétre vitorlázástáborba. Már ki is néztük a tábort. Szeretnénk, ha elengednétek Klárit.

– Erre aludnom kell egyet – közölte vele apa. Aztán hallottam másnap reggel, ahogy anyával sutyorogtak a konyhában. Kivételesen apa volt az, aki nem akart elengedni.

– Kislány még. Mivel nincs testvére, olyan, mintha két évvel fiatalabb lenne a koránál – mondta apa. – Ki tudja, milyen vad fiúk vannak ott a táborban.

– Kittivel menne. Őt ismerjük – érvelt anya. – Vigyázni fognak egymásra. Nem zárhatjuk el Klárit az élmények elől.

Apából a próféta szólt. Az első napok mindennek ellenére remekül teltek. Bár vitorlázásról szó sem volt már a helyszínen, de Kittivel fürödtünk, aztán napoztunk és walkmaneztünk. Bár én piros pecsenyére sülttem, mint apa is szokott a Balatonnál.

Tóth Eszter Zsófia

Aztán bejött a képbe Zsolt. Kittit kísérgette egész nap.

– Nem baj, ha a szobánkban alszik Zsolt? – kérdezte Kitti este.

– Nem – nem mertem nemet mondani. Bár azon töprengtem, hogy otthon van a barátja, itt meg most Zsolt is. Nem is értettem. Ha szerelmes, akkor ez hogyan működik?

– Itt az ideje, hogy neked is barátod legyen, még csak nem is csókolóztál – tette hozzá Kitti. Este aztán megérkezett Zsolt, szerencsére messze volt Kitti ágya, úgyhogy csak annyit láttam, hogy közös paplan alá bújtak. Hamarosan nyílt az ajtó. Egy kapatos, szőke hajú fiú állt ott, és furcsán nézett rám. Elindult felém, egyenesen az ágyamhoz.

– Gondoltuk, éreznél te is jól magad – mondta Kitti. – Ő Pisti, Zsolt barátja.

A fiú közben nemcsak hogy leült, hanem be is feküdt mellém az ágyba. Dőlt belőle a sörszag.

– Szia, Pisti vagyok. Most miért nézel így rám? – kérdezte. – Lehetnél velem kicsit kedvesebb is.

– Takarodj innen! – ennyit mondtam. Magam is csodálkoztam, milyen elemmentaris erővel tört ez ki a torkomból.

– Jól van, jól van – mondta Pisti, és hátrált kifelé a szobából.

A tábor utolsó napját magányos úszkálással töltöttem a Balatonban. Kittivel pedig nem utaztam többet sehova.

Mellékletünk az Előretolt Helyőrség lapcsalád tagja • Kiadja a **Szekeres László Alapítvány** • A kiadásért felelős: **Somogyi Tünde** ügyvezető • Szerkesztőség: **Szentmártoni János** (főszerkesztő), **Gruik Ibolya** (felelős szerkesztő), **Mihályi Katalin** (felelős szerkesztő), **Kucor Tamara**, **Lovas Ildikó**, **Jovánovity Patyrek Réka** (szerkesztők) • Szerkesztőségi titkár: **Lapu Beáta** • Tördelés: **Lackó Lénárd** • Korrektúra: **Kávai Mucsi Katalin** • Cím: **Makszim Gorkij 6/A, 24000 Szabadka, Szerbia** • E-mail: helyorseg@szla.org.rs • ISSN 0350-4182 • Terjeszti a Magyar Szó Lapkiadó Kft. (21000 Újvidék, Mišić vajda u. 1.) • Támogató: Emberi Erőforrások Minisztériuma • Támogatáskezelő szervezet: Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt.

TÁMOGATTA A
MAGYAR KULTÚRÁÉRT
ALAPÍTVÁNY

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

7+82

ELŐRETOLT Helyőrség, Vajdaság / főszerkesztő Szentmártoni János – 1. évf. 1. sz. (2018) –, Szabadka: Szekeres László Alapítvány 2018 – (Novi Sad: Magyar Szó). – 41 cm.

Elérhető <https://vajdasagihelyorseg.org.rs/> – Havonta. – Megjelenik a Magyar Szó napilap mellékletként. Elérhető másodkiadás más médiumon: Előretolt Helyőrség Vajdaság (Online) = ISSN 2812 – 962.

ISSN 2812–9954 – Előretolt Helyőrség Vajdaság

COBISS.SR-ID 68580105

NEKEM A KÖNYV EGY SZENT FORMA

MAURITS FERENC: A TELEPEN LETTEM EMBERRÉ

Madár Anikó

1. rész

Maurits Ferenc, Móri, ahogy sokan ismerik, grafikus, festő és költő. Egyformán mind a három. Nincs fontossági sorrend. Műveiben a kép és a szöveg egyenrangú társai egymásnak. Remegő vonalai, vibráló színei, gondosan válogatott szavakból álló rövidversei rendkívül jellegzetesek. Mint mondja, képes előhívni és megrajzolni a mindannyiunkban ott rejtőző (emlék)képeket, de nemcsak képek jelennek benne, hanem történetek is, a gyerekkoráról, az újvidéki Telepről, költőbarátokról, utazásokról, művészekről és művészekről... Nem a szavak embere, így viszonylag ritkán mesél, ez tehát egy kivételes alkalom.

– Gyönyörű innen a kilátás a városra – jegyzi meg a beszélgetésünk helyszínén –, de már teljesen más, nagyon sokat változott az évek során.

Maurits Ferenc Újvidéken született 1945-ben, itt is nőtt föl.

Hogyan jellemezhető az az Újvidék, amelyben felnőtt? Milyen volt itt gyerekeknek lenni?

– Valóban más volt a régi Újvidék, valamikor szép város, különösen az a rész, ahol én születtem, a Telep, de annak már nyoma sincs sajnos. Nagyon nehéz, kemény és sötét gyermekkorot éltem meg, hatalmas szegénységben nőttem fel, de az a szegénység gazdagságnak is számított egyben. Mindenem megvolt nékem ott, ami kellett, ahhoz, hogy felnőjek, és legyen elegendő eszem. A nehézségek mellett persze szép dolgok is akadtak, imádtam a természetet, a Kis-Dunát, a kiserdőt, a szép templomunkat, a Kört a könyvtárral, de a Duna jelentette a mindent. Oda jártunk

fürödni, és a Horgász-szigeten elterült egy szép kis erdő, amely már szintén eltűnt, meg azt a részt is szerettem, ahol a hajógyár áll, amikor én tízéves voltam, gyönyörű ezüst homok borította végig.

Közvetlenül a második világháború utáni évekről beszélünk. Meséljen az akkori mindennapokról!

– Én édesapám halála után születtem, közvetlenül a világbéke napja előtt, ami, azt hiszem, május 9-e, én pedig 4-én születtem. Édesapámat lelőtték, tudnivaló, hogy miért megmikor, nem részletezem. Nagycsaládban nőttem fel, hat gyerek és a mama a hetedik. Nehezen éltünk, éhezünk, fáztunk. Rettentően hideg évek voltak azok, emlékszem, befagyott a Duna, szekerekkel át lehetett menni rajta, a farkasok jöttek át Szerémségből, figyelmeztettek is minket, hogy ne járjunk ki az erdőbe. Olyan hatalmas hó volt, hogy nem láttunk át a túloldalra. De a szegénységben megtanultam mindent, amit meg kellett tanulnom. Megtanultam, hogy mit jelent dolgozni, tenni valamit. Nagyon korán megértettem, hogy minden attól függ, hogy mit teszel. Kezdve az iskolától, ami nekem nem nagyon tetszett, hogy mindennap kell menni, tudtam én, hogy nem jó lesz... de hát az embernek meg kell tanulnia olvasni. Vannak nagyon élénk emlékeim a gyerekkorból, amikre rá is kérdeztem édesanyámnál, és csodálkozott, de megerősítette, hogy mindenre jól emlékszem. Például 1947 végén, olyan két és fél éves lehettem, jöttek az oroszok, és egy tengerésztszít a családjával ott lakott mellettünk. Édesanyám egy vasárnap egy tál kelt ré-

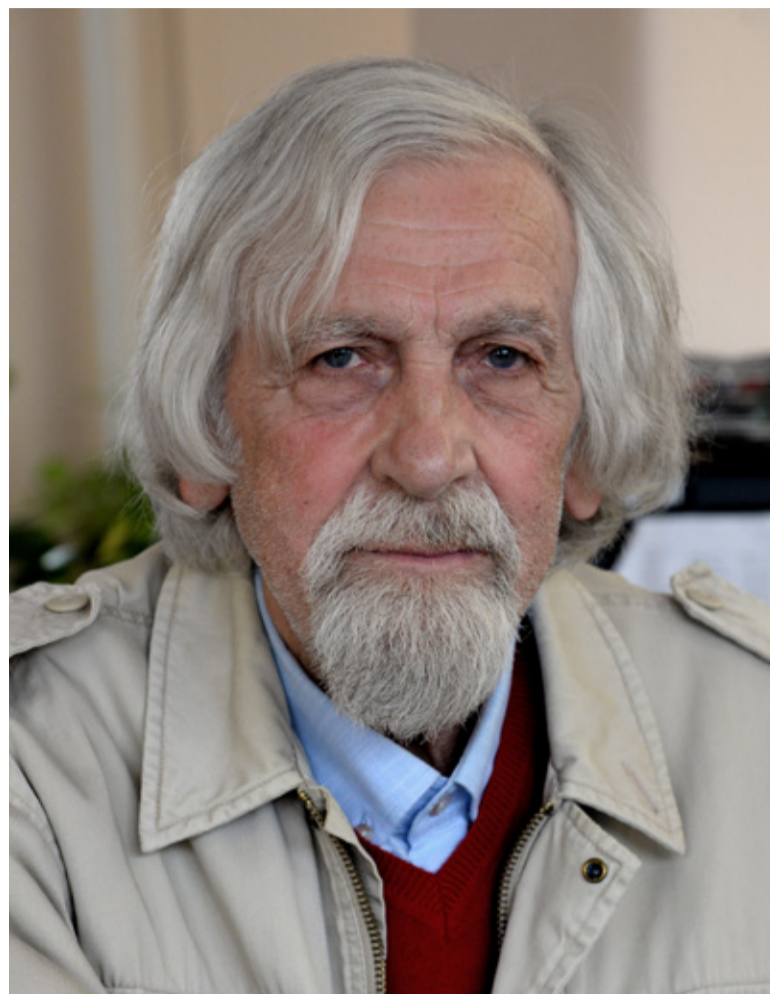
test, dióst, túróst – az ízeket már nem tudom felidézni – sütött, és megkínálta őket. Ők illet még nem ettek, de nagyon ízlett nekik. Néhány napra rá jött egy teherautó, annyi lisztet és cukrot hozatott nekünk a tiszta, ami abban az időben majd két évig kitartott. A tisztnek az arcára is emlékszem, meg a gyönyörű, duplán vasalt sötétkék öltönyére, ragyogó fehér sapkát viselt a fején. Tetszettem neki, amikor találkozunk, mindig felemelt. Egy másik ilyen emlék, hogy akkoriban jegyre lehetett vásárolni, és előfordult, hogy egész éjszaka vártunk a bolt előtt. Én akkor az egyik idősebb nővérem ölében aludtam át az éjszakát a fatelep vagy a kolonialis bolt előtt. Aztán ott volt a kiskápolna a katolikus temetőben. Aki ministrált, az a temetésekre is ment, úgyhogy fiatalon éveken át jártam én is. Rengeteg temetésen részt vettem, így az a kápolna komoly szimbólummá vált a számomra. Egy alkalommal, már felnőtt koromban, találtam egy gyönyörű idézetet, Ottlik mondta, hogy az ember nem is tudja, mennyi fénykép van bennünk, amiket nem tudunk előhívni. Bennem is rengeteg ilyen fotó van, de én elő tudom őket hívni. Jó mélyen vannak, de ügyelek rájuk.

Hogyan lobbant föl ilyen szegénység közepette a művészetek iránti érzékenység, érdeklődés, fogékonyság?

– Ha nem is nagyon tetszett nekem mindennap iskolába járni, de jártam, mert kellett, és megtanultam olvasni. Szegény családlévé nem akadt könyv a háznál, de volt a könyvtárban. A telepi könyvtárban mindent elolvastam. A nagy francia regényeket szerettem legjobban, de Balzactól Tolsztojig mindent elolvastam. Nagy előnyt jelentett, hogy feltétel nélkül lehetett könyvet kiváltani és olvasni, ez döntő szerepet játszott. Nekem a könyv egy szent forma. Évtizedeken át készítettem könyveket, és pont mire megtanultam könyvet készíteni, addigra vége lett a tudománynak. Készíték még most is, de keveset. Ez a mesterség tragikum, egy életen át tanulsz valamit, megtanulod, és egyszer csak vége.

A könyvek szeretete irányította az iparművészeti középiskolába, grafikát tanulni?

– Először, ahogy befejeztem az elemi, gimnáziumba indultam, a Papp Pál gimnáziumba. Egy évet be is fejeztem ott, nem mentem mindjárt a grafikai szakra, mert első alkalommal nem vettek fel, na-

Maurits Ferenc

Fotó: Dávid Csilla

gyon nehéz volt a felvételi, de másodszorra sikerült. Talán a színek vonzottak, a színek miatt döntöttem úgy, hogy jobb lesz, mint a gimnázium. Jobb is lett. A könyvekben elsősorban a szöveg érdekelt, mert hát az ember olvasás nélkül nincs, de a könyvtárban abban az időben már tartottak szép, magyarországi könyveket is. A könyvtárban láttam meg véletlen néhány Sáfrány Imre-portrét is, ami szintén sorsdöntőnek bizonyult. Később egyik mesterem lett Sáfrány, nagyon szerettem őt, de sajnos keveset élt. És van még egy lényegi momentum, a telepi templom. Ötven méterre születtem a templomtól, tudták otthon is, hogy ott rosszat nem tanulok, sokat jártam oda, ministráltam is. Amikor én tartottam a tálcát az áldozás alatt, beláttam a szájukba és az agyukba az embereknek. Abban az időben még rengeteg hívó járt a templomba, vasárnap a kismisében is meg a nagymisében is megtelt. Volt mit néznom, jó néhány arc, amit érdemes volt jól megnézni. Nem beszélve a toronyról, a harangozásról meg a szent sírról. A márvány Krisztust néha meg is tapogattam, hideg volt. Azt gondoltam, hogy Jézus melegebb... A későbbi portréim ezekből az arcokból indultak ki.

A műveiben, a képeken és a versekben is gyakran visszatérő angyalmotívum innen, a templomból ered?

– A karácsonyfánkon volt egy angyal, gyönyörű ezüst szárnyakkal. Minden alkalommal,

amikor díszítették a fát, megnézhettem, sőt meg is tapogathattam, de egy alkalommal elejtettem, és eltörtött az egyik szárnya. Utána mindig mondta a mama, hogy nagyon vigyázzak rá. Ezek az angyalok aztán szintén sokat jelentettek az életemben, mert akadt belőlük jócskán.

Két kötetre való biztosan, hiszen két kötete is a címében viseli az angyalt, a Néma angyalok 2008-ból és a Bukott angyal ablaka, amely 2015-ben jelent meg. Mit jelent az ön számára az angyalmotívum?

– Állandóan kerestem az angyalokat, meg azt képzeltem, hogy selyemben, muszlinban röpködnek körülöttünk. Fent, nem röpködnek, de énnékem az angyal mint figura egy hatalmas szimbólum, azokat szerettem a legjobban a templomban. A lényegi dolog, az persze Rilke, a *Duinói elégiák* és *Az angyalok* című vers. Rilke az egyik kedvenc költőm kamaszkorom óta, Pilinszkyvel együtt. A Rilke-csodálatban is sokat jelentettek az angyalok. A *Bukott angyal* esetében egy kicsit magamra gondoltam, Madridban sétáltam egy hatalmas parkban, és láttam ott egy ledöntött kaput, ez ihlette a címet. A *Néma angyalok* esetében pedig egy nagy portérsorozatot készítettem – talán a kilencvenes évek végén –, azok voltak a néma angyalok, onnan eredt a cím is.

folytatás a 4. oldalon

interjú

Madár Anikó

vers

Ahogy végignéztem a kötetek listáját, az elsők között van, egész pontosan a második a *Telep*, később eljutunk a *Berlini versek*ig és más világvárosokban született fényverseket tartalmazó kötetekig. Úgy tűnik, mintha a kiindulóponttól kiszélesedne a világ, Franciaország, Spanyolország, Németország felé, a legutóbbi, *Arcversek* című kötetben pedig mintha visszatérne önmagához.

– Lehet így is mondani, de a *Telep* az a gyermekkorom, amibe beleszülettem, meg ahol éltem a fiatalságomat. Ott tanultam meg mindent, amit tudni kell, ott lettem emberré. A *Telep*nek egy kicsit szociográfiai jellege is van. Ez a lényegi kiindulópont nemcsak a költészetben, hanem a rajzban és a festészetben is. Minden ott dőlt el. Nagyon szerettem ezeket a lankákat. Egy kis csónak járt át Kamenicára, azzal átmentem Popovicára, és éveken át a lankákat rajzolgattam. Nagyon szerettem a tájat. Édesapám öccsének, a drága nagybátyámnak a lakójával kijártunk a Dunára. Evezünk, horgászunk, és már kiskoromban megtanultam úszni, úgyhogy ilyen értelemben is szerettem a Dunát. Az *Arcversek* esetében is természetesen saját magamra gondoltam. Ez a kötet már 1993-ban elkészült, átadtam a kiadónak, aki nagyon lelkes volt, de időközben sajnos meghalt, és csak most sikerült megjelentetni. A rajzok itt szinte paralel készültek a versekkel, még időrendben is.

Kicsit előreszaladtunk az időben, pedig voltak még fontos pillanatok az életben, amelyekről érdemes beszélni. A középiskola után szinte azonnal mun-

kába állt, és nem is akármilyen munkákról beszélünk, az Új Symposion, majd a Híd folyóirat és a Forum Könyvkiadó Intézet grafikai szerkesztőjeként dolgozott. Hogyan emlékszik azokra az évekre?

– Többször is kiemeltem már, hogy hatalmas szerencsém volt, mert a kellő pillanatban tizen-egynéhány fiatal író, gondolkodó közé kerültem, akik azokban az években egy folyóiratot szerettek volna létrehozni. Később ez meg is történt. 1960 őszén, még nem a Tribünön, hanem a Szép Szó irodalmi estjén megismertem Bányai Jánost. Ez sorsdöntő találkozásnak bizonyult. Bányai után Tolnaival is összehozott az élet egy másik irodalmi esten, a *Telepen*. Ott valahonnan megtudta a nevemet, és meghívott engem, úgyhogy már '61-ben a *Symposion* mellékletben közölték a rajzaimat, és '62-ben már a *Domi*, *Domonkos István* írt verset a rajzomhoz. Amikor Bányai meghallotta a verseimet, mindig felfigyelt rám, és biztatott, hogy írjak tovább. Ő hatott a leginkább rám, olyan értelemben, hogy ő mondogatta, hogy fegyelmezzem és keményen kell dolgozni. Ottó más típus, ő is komoly ember, de inkább költő. Ha ő elkezd beszélni, az elandalító, imádom hallgatni, és hosszú évek óta hallgatom is. Mindamellettt Ottó értett ehhez, nagyon jól ráértett, hogy kit kell ebbe a körbe még beszervezni, meghívni, nem csak velem történt meg ez. Akkor már minden a helyére került, én is, csak tenni kellett a dolgunkat. A mindennapi szerkesztőségi élet, amikor már megalakult a folyóirat, és a Tribünre kerültünk, rettenően intenzív volt, rengeteg jó új vers, új novellák és tanul-

mányok. Ez évekig tartott, és nagyon szép volt.

Feltételezem, hogy ezek a szakmai kapcsolatok életre szóló barátságokká mélyültek. A *Berlini versek* című kötetben meg is emlékezik azokról a kortársairól, akik már nincsenek köztünk, sőt azt a könyvet teljes egészében Bányai János emlékének szentelte.

– Természetesen, testközelben volt a költészet, ott voltak mellettem a költő barátok. Hallgatva is nagyon sokat tanultam tőlük, nem csak olvasva őket. Gondolok itt többek között Gion Nándorra, Uta-si Csabára, Bosnyák Istvánra, Brasnyó Istvánra, akik különösen sokat írtak. Én négy vagy öt évvel voltam fiatalabb náluk, ez akkor sokat jelentett, most már nem. Akkor azt hittem, hogy soha nem leszek húszéves, most meg már majdnem nyolcvan vagyok. Az idő már csak ilyen, de nem baj, hogy eljár fölöttem, mert megérte. Azon az esten, ahol Bányaival megismertük egymást, én szavaltam. Remegett az egész testem, soha nem fogom elfelejteni, szinte égtek a térdem, annyira gyötört a lámpaláz. Ezek kis absztrakt versek voltak, de Bányainak megtetszettek, és már ott kezdett kialakulni köztünk a jó viszony. Néhány év múlva már írt a rajzaimról, és tulajdonképpen aztán az egész életén át nagyon sokat írt rólam, meg beszélgettünk is gyakran, aminek rendkívüli jelentősége van a számomra. Bányai már a hatvanas évek elején szép szövegeket írt a képzőművészetről. Neki ajánlottam a kötetet, mert az életben a legszebb, ha az embernek barátai vannak, kortársak. Sajnos sokan nagyon hamar elmentek, és ez a legnehezebb az egészben. Februárban emlékezünk meg Bányai halálának az évfordulójáról, és el sem tudom mondani, hogy milyen sokat jelent nekem az, hogy az életművem egy része a Bányai-emlékházba kerül. Különösen azért, mert neki valóban nagyon jelentős és pozitív hatása volt az egész életemre, úgy érzem, ez a legkevesebb, amit az emlékházért tehetek. Nagyon összetett, szép anyag lesz, most válogatom. Valahol Ausztriában vásároltam egy könyvet, gyönyörű, merített papír, és készítettem egy Pilinszky-kötetet, in memoriam Bányai János. Még élt, amikor elkezdtem, több mint két éven át dolgoztam rajta, nyolcvanvalahány rajz van benne, és ötven-hatvan Pilinszky-vers, rövidebbeket választottam. Ez is ott lesz az emlékházban, Bácsfeketehegyen.

Az interjú 2. részét márciusi lapszámunkban olvashatják.

Sáfrány Attila

Csendes-ülve

Ki gondolta, az utolsó év,
ezerkilencszázkilencvenkilenc van,
mégis itt a kikelet,
trillázó madarak szállnak
és repülők ugatnak a fejünk felett.

Süket kutyám az utolsó tavasz
szavára hegyezi a fülét;
hallja, hogy a hallóknak
a sötét zajból
arcába röhög a nemlét.

Lesz itt még tél,
csend és hó és halál,
mihelyt a békesség rád talál;
mihelyt úgy tudsz nevetni gondtalan,
ahogy a végen nevet a földön hontalan.

Z. Németh István

Türelmetlen

Nem tudok semmit se rólad,
csak azt, hogy már harminckét éve
nézzük egymást szótlanul
e két szolid, vetetlen ágyon,
s kint a fűzfa holdezüstben ég.

Napok-éjek nyelik egymást,
évszakoknak tüze gyengül,
mindennek megromlik gyümölcse,
mindhiába, mindhiába,
csak nem juthatunk közelebb,
én is árva, te is árva,
csukott szemmel zuhanunk
a másvilágra.

nincs újabb találat

hogy a kereső által felkínált életek közül
pont erre kattintottál
ne bánd barátom a szerencse vezette
az egeredet (tévútra)

a szíveken régebben nem ez a párnahuzat
volt valaki kicserélte őket amíg aludtál
és most már tudod ha éppen nincs villany
mennyre kormoznak a gyertyák

csonkaország csonkaország
hiányzik keze lába az iskolába menet
fel sem tűnt hogy az aszfaltra krétával
rajzolt ugróiskola kereszt alakú

görgess görgess egyre lefelé már
szalad magától s a képernyő egy merő
vonalkód van valahol egy ország
de oda nem mehetsz így papucsban

a történelem már ötezer éve nem
mosakodott a szaga kibíráhatatlan
nyújtja kalapját dobja még bele
légy szíves egy ezüst hatost

jobb oldaladra fekszel összekuporodsz
öleled a takarót kezded a párna alatt
nem szégyen hogy most belehalsz
magadba valahova nagyon mélyre

ahová az isten sem lát el szemüveg nélkül

TAKARÁSBAN

Évek óta én díszítem a család karácsonyfáját. Vízkeresztkor vagy valamivel később a bontás is rendre az enyém. Kajánul megjegyzem néha, hogy nagyfiú vagyok már, és fel tudok nőni a feladathoz. Valójában kényszerpályán mozgok, mert az ünnepekre sütő-főző, tüsténkedő feleségemnek szenteste délutánján rendre nem marad ideje, energiája a fára. Így nekem kell birkózni a műanyag, ágas-bogas, drótvázás csodával! Huszonéve döntöttünk úgy, hogy miattunk ne vágjanak ki egy fenyőt se. A műanyag egyébként is jól illik mostani világunkhoz, amiben mindig mindent helyettesíteni, kiváltani akarunk valamivel...

Szóval birkózom az egy évvel korábban elcsomagolt fával, mint egy muszáj Herkules!

Aztán amikor kész van, felöltöttem ünnepi díszbe, megsemmisítik a munkámat. Körbejárják, mosolyogva, hümmögve, és néha-néha elhangzik egy-egy tétova megjegyzés: Ott lyuk van, hiányzik egy gömb! – Hol? – kérdezek vissza, szemöldököm felvonva.

Unokáim is rendre megcsodálják a kész művet, bár most a személyes jelenlét elmaradt – éppen valamilyen kórság vonult végig a családon –, így a telefon kameráján keresztül mutattuk meg, hogy lám, Kartalra is megjöttek a szorgalmas angyalkák...

Szóval nézem a fát, amiről a falra akasztott, félig takarásban lévő fényképekre téved tekintetem: apám, anyám, apósom, anyósom... Őseink! Mindannyian komolykodó, a fényképezőgép előtt felvett pózba meredve néznek vissza rám.

Életünk attribútumaivá lettek, lelkünk nélkülözhetetlen darabjai már az őket ábrázoló régi fotográfiák. Vándorlásaink során magunkkal vitt tárgyak, az állomáshelyeket hitelesítő, gyökereinket idéző kapaszkodók.

Úgy vélem, amit Giuseppe Cocchiara a folklórról ír, az emberi létezésre is igaz, hiszen a hagyomány elemei, akár a láncszemek, „...szorosán egybefonódnak, s együttesen alkotják a leveleit egy fának, amely a múltba ereszti gyökereit, s abból szívja jövődjé életnedvét”.

Minderről a számomra fontos múlt morzsái jutnak eszembe újra és újra. Az egész cselekmény forgatókönyve a családi hagyomány mélyén gyökerezik, gyermeki karácsonyok emlékét idézi. Az 1960-as éveket, amikor még nagy havak voltak, és fehér karácsonyok! Meg az alkalmankénti kötelező szomszédolást.

Apai nagyanyámmal legtöbbször a szentestét megelőző délutáni szürkületben látogattuk meg az utca túlsó végében lakó Örzse nénit és Péter bácsit, a gyermektelen rokon házaspárt. Rendszerint vártak bennünket valami süteménnyel, de ha ép-

pen semmi nem volt még lekészítve, akkor félbevágott sárgabarackból főzött befőttet bontottak, s tették elénk téli csemege gyanánt. Hogy elfoglaljam magam, elkaptam egyetlen könyvüket, amiben fényképek is voltak, s nézegettem kedvemre az *Erdélyünk és honvédségünk* címet viselő, vászonkötésű albumot.

Sötét volt már, amikor betopant anyám, azzal a hírral, hogy látta a Jézuskát, amikor éppen Hegedűsékhez az ablakon át nyújtotta be a karácsonyfát!

Sietve bújtam a kabátba, húztam cipőt, és hazáig rohantam. Otthon édesapám az asztal mellett ült, diót tört. – Hozzánk nem jött még a Jézuska? – kérdeztem, némileg kétségbeesett hanghordozással. Apám mosolygott, majd egy kis hatásszünet után megszólalt: – Nem tudom. De nézzél csak be a másik szobába!

Azonnal a kilincsbe kapaszkodtam, és már nyitottam is a két üvegfókos ajtót... A fény beszűrődött a sötét helyiségbe, ahol valami megcsillant az elfüggönyözött utcai ablakok előtt! Csak álltam, és bámultam a félhomályban felsejlő fát. Egy ritka lombú, plafonig érő lucfenyő terpszekedett előttem. Rajta ezüst sujtás, tépett vattacsomók, itt-ott színes szalancukor, néhány csillagszóró, pár üveggömb és csavart, színes gyertyák, kékek, sárgák, pirosak, fehérek tartójjal az ághegyekre csíptetve.

Csak álltam a fa előtt, a látványtól elbűvölten. Közben valaki villanyt gyújtott, és a hatvanas égő gyér fényénél már láthatóvá lett teljes valójában a karácsonyfa. Eléje kuporodtam, és akkor pillantottam meg az ajándékot. Egy pléhből készült pótkocsis kis teherautó állt két papírba csomagolt narancs közt a fa támasztólábánál.

Azonmód a játékkért nyúltam, de akkor megszólalt anyám: – Az ajándék a fa alatt marad, de az egyik narancsot elveheted!

Szólanul vettem kézbe az illatos gyümölcsöt, aminek finomsága sem tudta feledtetni pillanatnyi csalódottságomat. Az ajándék a fa alatt várta meg a másnap estét. Csak akkor vehettem kézbe. Hogy miért volt így, ma sem tudom az okát.

Kockatél

Napjaink hótalanságában mármár hihetetlen, hogy a hatvanas években komoly gondot jelentett a mindent el- és betakaró fehér lepel kordában tartása. Fiam hitetlenkedve hallgatja, hogy mekkora havak voltak. Hogy Orom és Völgyes közt napokig nem lehetett közlekedni az átfúvás miatt! Hogy azon izgultam kisiskolásként, járnak-e majd a vonatok Topolya és *Noviszád* között, vagy a téli vakáció a kisváros szélmalma körüli szánkózással telik csupán.

Meg esti bandázásokkal, amikor is összegyűlt a rokonság beszélgetni, kártyázni, esetleg névnapot köszönteni.

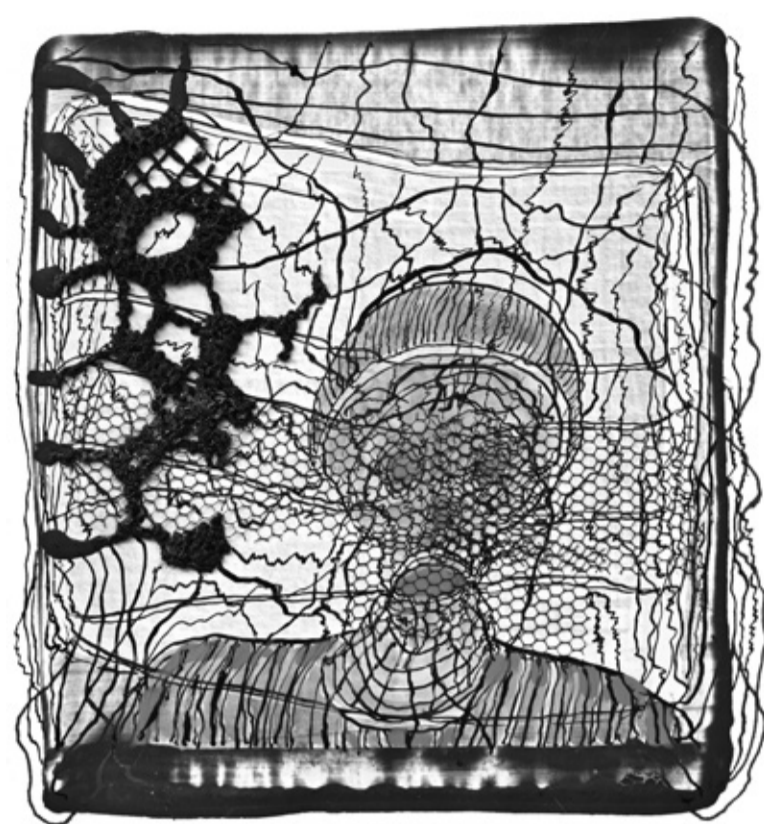
Utólag, visszagondolva a régen történetekre, az jut eszembe, hogy az egésznek kialakult egy szabályos rituáléja. Sötétedés után egyszer csak megszólalt anyám: – Öltözzél, mert megyünk! – Ez volt a varázsszó! Valójában erre vártam a délutáni szürkületben. Főként azért, mert minden felnőttnek volt *batris* zseblámpája, és én rendszeresen elkunyeráltam egyet, hogy világítsam előttem az utat! Szóval, öltöttem is azon nyomban, gyerekes izgalomban, így aztán újból rám szóltak: – Először a kabát, aztán a cipő, kisfiam! Hát mit tanulatsz az iskolában? – állt és mosolygott édesapám. Igyekeztemnek köszönhetően rendre elsőként ugráltam kint az udvaron, várva, hogy a ház népe készen álljon a vonulásra. Az utca teljesen sötét volt akkoriban. Csak a sarki karókon világított egy-egy sápadt fényű lámpa. Kellett hát a világítás, hogy bele ne lálaljunk a keskeny járdát szegélyező árokba. Az úttestre csak azért nem tévedhettünk, mert ahogy szaporodott a hó, úgy hordták ki az udvarokból a tetőkről lehúzott, hólapáttal kockára vágott fehér tömböket, melyek olvadásig ott magasodtak, útját állva a jártásra befogott lovaknak.

Szóval bandázás. Nagy labdobogás vezette be a házba lépést, ahonnan mellbevágó meleg csapott meg bennünket. Besereglettünk. Kabátjainkat Péter bácsi az első szobába vitte, és a bevetett ágyak tetejére terítette. Mi meg ültünk, ahova tudtunk, ahol éppen hely volt.

Csak most, felnőtt fejjel tűnik fel, hogy a beszélgetők szinte azonnal két táborra szakadtak. Külön a nők és külön a férfiak. Én meg egyedüli gyerekként elvoltam közöttük. Legtöbbször kártyavártat építettem az asztal sarkán, mert édesapám még Péter bácsi unszolására sem volt hajlandó az ördög bibliáját kézbe venni.

Aktuális munkákról meg a közelgő disznóvágásról beszélgettek. Aztán azokból kifogyva rátértek a katonatörténetekre. Pontosabban csak Péter bácsi. Apám inkább nagyokat hallgatott lágerőr múltjáról. – Tudod, Feri, olyan hideg volt, hogy tüzet kellett gyújtani a gépágyú mellett, mert az is befagyott – kezdett bele egy újabb történetbe a hórihorgas, sovány ember. Többnyire a Don-kanyar volt a téma. – Nem is tudom, hogy bírtuk ki. Két órát örködtünk, de a sok dobogásba fáradtunk bele. A bakancs ráfagyott a lábunkra. – Jól van, tudjuk! – szolt rá Örzse néni. – Telente mindig ezt meséled.

Apró, kövér asszony volt a felesége, aki olyankor felcsattant, mondván: muszáj mindig a há-

borúról beszélgetni? Percekre megfagyott a levegő. A felnőttek csendesen majszolták a főtt kukoricát. Aztán Péter bácsi, mintha mi sem történt volna, ott folytatta mondókáját, ahol néhány perce abbahagyta. – Nagy hurrázva átrohantak rajtunk! Ott maradtunk magunkra, ágyústól. Elindultunk visszafelé. Voltunk négyen, öten. A közeli faluszélen belebotlottunk a németekbe. Azok is hátrafelé tartottak. Teherautókon. Mi meg álltunk és ordítottunk: ungaris, ungaris! Szerencsénkre az egyik lassított, a fent ülők meg integettek, hogy ugorjunk. Hát így keveredtünk ki a kutyaszorítóból.

Emlékidzés közben az jutott eszembe, hogy a kor és a hatalom mezsgyéjén átbillenve, negyvennégy végén apámat már a jugoszláv seregbe sorozták be...

Hótalanság

Napjainkban a szárnyas idő hótalan januári táj felett repül. A régi telek mégis havas emlékekkel telítődtek. Csupa olyan dologgal, ami sok esetben sorsfordító volt százhetvenöt, száz vagy éppen nyolcvan esztendeje. A személyes kötődést pedig azok a beszámolók jelentik, melyeknek ekkor-akkor fültanúja lehettem. Azt is mondhatnám, hogy családunk férfi tagjai mindig a nagy háborúk árnyékában éltek. Elmentek, mert behívták őket, mert vitték őket virágos-pántlikás vonatokon, mert azt tanulták otthon és iskolában, hogy a haza mindennekelőtt.

Akár a királyért kellett verekedni, azért, aki vérbe fojtotta a forradalmat, akár a trónörökösért, akinek homályos elképzelései előrevetítették a régi élet átszervezését új, belső birodalmi határokkal... De erről nem sokat tudott a kor közembere. Inkább elment vitézkedni, mert úgy tudta, hogy veszélyben a haza! Ez vezérelte Tóth Miklós 48-as öreg honvédet a balkáni háborúk ide-

Klamár Zoltán

A PATIKUS

A nagyhevesi patikát még a 19. század utolsó évtizedében nyitotta meg Adolf Hammerl, aki a grazi egyetemen végezte gyógyszerészeti tanulmányait. Családjában nem jelentett gondot a vidék nyelveinek használata, hiszen édesapja, a városka ékszerésze egyaránt beszélt a magyart, a szerbet és a németet, bár a maga anyanyelve a sváb dialektus volt. Adolf feleségének, Amelie-nek az apja, a belgrádi kereskedő, Boskovitz Oszkár titkos embercsempészettel foglalkozott, a Dunán segítette át a szökevényeket kelő jutalék fejében. Éveken át csendben gyarapította pénzét, amikor a török kivonult a Duna fölötti részről, s a folyó határrá lett a két birodalom között. Később, amint meghallotta, hogy többen is érdeklődtek tilos tevékenysége iránt, Boskovitz is átkelt családjával a folyón, s a határtól jóval távolabb telepedett le, ahol aztán nem ismerte senki. Az osztórák korona fennhatósága alá került terület ugyan fölzsabadult, de eléggé lakatlan és gondoskodó gazda nélkülivé lett. A pusztaságot a bécsi udvar eladta, s a pénzesebb érdeklődők óriási területek birtokosaivá válhattak. Boskovitz úr az elnéptelenedett és elhanyagolt határból az átmentett pénzből akkorát hasított ki, vásárolt meg elfogadható áron legelőnek, a másik folyótól nem távol, hogy a délről érkező marhahajcsárok nyugodtan tölthetnek ott több száz marhajukkal rövidebb-hosszabb pihenőt, természetesen nem kevés legeltetési ár fejében. Az ott töltött idő alatt a jószág kipihente a hosszú hajtást, és vissza is nyert valamennyit elvesztett súlyából. A hajcsárok Bécs felé tartottak a Balkán hegyi falvaiban összevásárolt állataikkal, és valami furcsa nyelven érintkeztek egymással. A városkában, melyhez a kastély közel épült, cincároknak mondták őket. Boskovitzék nemigen érintkeztek velük, az a gazdatisztre maradt. Az ő kastélyukban a szerb és a francia nyelv járt, így az unoka is tudta mindkét nyelvet, bár a franciát csak a kastélyban hallhatta. Úgy beszéltek, hogy a vidék keletibbi részén három olyan falu is elterült, ahol francia a lakosság, vagy talán spanyol, de azok messze is feküdtek, meg lassacskán beolvadtak a térség magyar és szerb környezetébe. Később a Boskovitz család tagjai magyarul is megtanultak. Boskovitz nagyságos úr gazdatisztje tudott a cincárokkal beszélni, valószínűleg ő is délebről érkezett, talán a Duna szerbiai szakaszának pereméről. Kiválóan beszélt szerbül is, s a németet itt sajátította el. Tehát nem jelentettek gondot a legeltetési díj körüli egyezkedések, sem az urasággal való értekezés. Csak a dédmatá emlegette sokáig a szerbiai mahalát, lánykorának szép napjaira emlékezve, bár a családban az ő vérében volt a legtöbb kereskedői hajlam, a jobb lehetőségért vándorlásra való hajlandóság, lévén famíliájának egyik ága izraelita származású, bár az ő szülei már római katolikus vallásúak voltak.

Az újjazdag földbirtokos családok igyekeztek kellő társadalmi megbecsültséget szerezni maguknak új hazájukban. Szép udvarházakat, kastélyszerű épületeket emeltek, jótékonykodtak az egyház irányában, mind a katolikuséban, mind a pravoszlávban, hogy a megyék uraságai és a klérus kellő tisztelettel vegyen róluk tudomást, fogadja be őket. Kölcsönösen látogatták egymást, különösen az

azonos vallásúak, és még a folyón túl is keresték a maguk fajtáját. Ősi szokásokat a családon belül hagyományozták, míg az új környezetben divó hagyományokat is szívesen fogadták, rendezvényeiket, ünnepeiket látogatták. Ott voltak a szlaván, ha meghívták őket; ünnepeket a Kirchweifet, amit nyelvjárásban kirbájnak mondtak, elmentek a magyar lakodalomba is, ha meghívást kaptak. Valószínűleg így találkozhatott a városi Hammerl ékszerész fia, Adolf és a földbirtokos lánya, Boskovitz Amelie is. S bár némi vagyonsbeli különbség mutatkozott a két család között, Boskovitz úr szívesen küldte lányát a jó hírű iparshoz, hiszen ezzel nőtt a távolság az ő múltja és híre között, lányát biztonságban tudta. Adolf és Amelie házassága nyugodt volt, békés, jólét vette körül a fiatalokat.

Az ékszerész Fő utcai üzlete virágzott, hiszen a városban és környékén még javában divott a nagylányok, a menyasszonyok, a fiatal menyecskék ezüstlátszás viselete, méghozzá a minél több pénzért álló füzereket s azok között is a díszes keretbe foglaltakat becsülték meg leginkább. A nagyobb értéket cvancignak nevezték a szerbek, a sokáccok és a bunyevácok egyaránt. A német nők nem viseltek lázsiást, a magyarok is csak kevesen, és csupán azokon a településeken, ahol vegyes lakosság élt. Ezeket az ezüst nyakékeket rendelték meg az ékszerésznél, illetve hozzá vitték láncra fűzni, cikornyás keretbe foglalni, legszebben a cvancigokat. Hammerl úr kellőképpen nyugtázta, ha munkadíjaként a maradék pénzümmel is fizettek, netán a családi aranypénzek közül néhányat, amit ő gyorsan fel tudott értékelni. Utána az új szerzeményből ő maga készítette azoknak az ékszeret, akiknek nem volt ilyen jussuk, de a divat szerint kívántak szépítkezni. Fiát ezeknek a jövedelméből küldhette Grazba, hogy ne iparos legyen belőle, hanem jól kereső és jól megbecsült, tekintélyes férfi a városkában. Grazot pedig azért választotta, mert a Boskovitz család jobban ragaszkodott a német nyelvterülethez, ugyanis akkoriban ennek a stájer városnak az egyeteme jó hírűnek számított néhány ott végzett jogásznak és orvosnak is közzönhetően.

Boskovitz földbirtokos elégedetten nyugtázta lánya életének alakulását, és amikor Hammerl úrtól meghallotta, hogy a patika üzlethelyiségeinek bérleményéért milyen sokat fizet a veje, szép összeget adott a lánya hozomány mellé, hogy saját házában működjön a gyógyszertár. A fiatalok nem a Fő utcán kerestek megfelelő telket, hanem ahhoz közel, négy utca találkozásánál kezdtek az építkezésbe. Az idős Hammerl ékszerész is jócskán hozzájárult az építés költségeihez, s így Adolf Hammerl és neje egy csinos, a kor ízlésének megfelelő emeletes házat tudtak maguknak biztosítani. A földszinti részt kétfelé osztotta egy szárazkapu, s mindkét oldalon üzlethelyiség kapott helyet. Az emeleten többszobás, tágas lakása lett Amelie asszonynak. A patikát a sarki oldalon nyitotta meg Adolf Hammerl, míg a másik oldalon lévő üzletet a Julius Meinel kávéértékesítő üzletlánc vette bérbe, ahol mindenkor zöld vagy frissen pörkölt kávé lehetett kapni. Így már valóban igazi, önálló gazdag családdá váltak az ifjabb Hammerl és neje, csak éppen a már évek óta várt gyermekáldás került el

őket. Nem tudták, mi lehet ennek az oka, s már több orvost is fölkerestek gondjukkal. A doktorok mind megvizsgálták Amelie-t, különféle gyógyszereket írtak fel, teákat javasoltak, amelyeket a patikus férj mind be is szerzett, de mindhiába. Meleg vízi gyógyfürdőket kerestek föl az egész akkori országban, amelyekről az a hír járta, hogy a meddő nők segítségére vannak, de azok sem hozták meg a várva várt eredményt. A férj egészségével semmi baj sem mutatkozott, ami akadályozhatta volna a termékenységet. Gyermekkorában megkapta az összes himlőt, még az egész testét vörösbő borító kanyarót is, kamaszkorában nyakdaganata is volt, ami lázzal járt, és ugyanakkor az egyik heréje is megdagadt, de a betegség nem tartott sokáig, és szülei örömeire nyomtalanul el is múlt. Amikor gyógyszerészeti vizsgát tett, csak a fizikusnak nevezett professzororvos előtt kellett a betegségekről beszámolnia, azokból meg számtalan létezett abban az időben is. A patikusnak nem a diagnózist kellett megállapítania, hanem a gyógyszereket ismernie, összetételüket s az egyszerűek, jobbára kenőcsök elkészítési módját, de akkor is a beteg kezelőorvosa utasítása szerint.

Gond ülte meg az új házat, szomorúság a fiatal házaspárt. Az utód után sohan érdeklődtek, de leginkább a leendő nagyszülők várták az unokát. Hammerlnek be kellett látniuk, hogy gyermektelen marad a házasságuk, elvész a szép vagyonuk. Csakhogy ezt az állapotot nehezen tudták elfogadni, mindebbe belenyugodni. Néhány évnyi vívódás és komoly elhatározás szükségeltetett ahhoz, hogy az örökbefogadás mellett döntsenek. Pedig más megoldást nem tudtak találni. Néhányszor ellátogattak a megye északi városában levő lelenbe, a gyermekmenhelyre, ahol a család nélküli gyerekeket nevelték. Ott beszélgettek a nevelőkkel az örökbefogadás lehetőségeiről, s választottak ki egy hároméves kisfiút, akit hamarosan haza is vittek. A városkában ehhez más-más meg-

ítéléssel viszonyultak, de Hammerlék nyugodtan fogadták a hozzászólásokat, véleményezéseket, nem hagyták magukat befolyásolni a mendemondák által. Csak éppen a nagyszülőkké vált két család fájlalta a vér szerinti utódot, aki a szép örökség várományosa lehetett volna. A fiatal szülők teljesen a magukénak fogadták el a Dávid névre és római katolikus vallásúra keresztelt gyermeket, otthon magyarul beszéltek hozzá, bár apja gyakran használta a német nyelvet is, anyja pedig a szerbet. Mire Hammerl Dávid iskolás lett, már mindhárom nyelven tudott értekezni. A szőke hajú és kék szemű fiúcska jól tanult, illedelmes volt, szép nevelést kapott családjától. Anyja divatosan öltöztette, ahogy azt a városka patikusának gyerekeitől elvárta a közönség. Az elemi iskola négy osztályát a városkában végezte, a gimnáziumot pedig egy közeli nagyobb város intézményében járta az úri fiúvá növekedett, jóvágású, kellemes arcélű legényke. Gimnáziumba akkor a lányok még nem jártak, de a preparandiás lányserég rajongott a társaságáért, szívesen sétálgattak vele a templom előtti ligetben, vagy ültek le együtt egy fagyaltra a templomterti cukrászdában, ahol mindig Dávid vendégei voltak. Könnyen barátkozott, jó humorérzékevel megnevetette a lányokat, s előbb a csók, majd csakhamar az ölelés élményét is megtapasztalta a szépen metszett tiszafák árnyékában. Lángolt benne a szerelem a kistanítónéni iránt, s mire Dávid érettségi vizsgát tett, már jól ismerte a gyönyöröket. A szünetet a tanító néni a falujában töltötte, Dávid pedig meglátogatta a távoli Boskovitz nagyszülőket, akik idővel beletörődtek a szerzett unoka létezésébe, és talán még meg is szerették. Boskovitz nagyságos úr már-már a maga fajtáját látta a magas, kellőképpen fejlett, kissé szélesebb vállú fiatalemberben, csak éppen a szőke haja tűnt furcsának a számára. Az unoka ismerte a nyelvüket, és tudott is a kedvükre beszélni. Így ott marasztalták szinte egész

nyáron, és bőséges zsebpénzzel engedték haza.

Dávid Hammerl pályaválasztása a családjában nem volt kérdéses. A kellő haszonnal prosperáló, több segéddel is működő patika tulajdonosa a maga pályájának folytatóját látta fiában. Gyógyszerészetet kellett tanulnia Dávidnak, méghozzá ugyanott, ahol apja is folytatta tanulmányait, Európa e részének legrégibb és legjobbának tartott egyetemén, Grazban. A régóta tudott és megváltoztathatatlan döntést természetesnek fogadta, s ment a stájer főváros egyetemére fölvetelizni, majd annak sikere után iratkozni. Lakást apja hajdani szállásadóinak rokonai segítségével szereztek, amit fél évre előre ki is fizettek. Évfolyamtársai között egyetlen bácskai származású sem volt, de a fölötte járók között találkozott hódási és óbecsei fiúkkal, ugyancsak patikuszsülők fiaival, mindketten beszéltek németül és magyarul egyaránt. Az egyetemmel való ismerkedés nem volt könnyű, s az előadásokon is nagyon kellett figyelnie, hogy megértse a professzorokat. Más német nyelvet használtak ott, mint amit ő otthon az apjától tanult, meg a városi sváb gyerekektől hallott. A gimnáziumi anyagot könnyebben sajátította el a környezetében leginkább használt magyar nyelven, de még a graziak akcentusa is sokban különbözött az otthonitól, az egyetemi pedig a legjobban. Az első egyetemi gyakorlatai nem sikerültek, ami még inkább elszomorította. Az ismeretlen évfolyamtársak azonban próbáltak segíteni neki, hogy ne maradjon túlságosan le. A szemeszter végi eredménye igencsak gyatrára sikerült. De Dávid Hammerl nem vágyott haza, néhány kollokviumon szerencséjére a tanársegédek átsegítették. Grazi napjai egyhangúan indultak, a bácskai fiúk azonban nem hagyták magára. Megmutatták neki a Mura menti város nevezetességeit, a folyóparti sétányokat, a város közepén emelkedő hegyet, az ott lévő kávéházakat, vendéglőket, s tettek is néhány kirándulást a Schlossberg csúcsán. Grazban a nagyvárost ismer-te meg Dávid Hammerl, ahol forgalmas körutak vannak, templomok, színház, szállodák, éttermek és kiskocsmák, vígalmi negyed, míg a város peremén ipari létesítmények sok-sok munkással. Tetszett is mindez a kisvárosi fiatalembernek, és amikor a karácsonyi ünnepekre hazautazott, jóízűen mesélt az új élményekről, szüleinek pedig a néhány sikeres kollokviumról. A szülők örömmel hallgatták fiuk sikerekről szóló beszámolóit, és a legnagyobb nyugalommal és kellő ellátással indították útra az ünnepi szünet után. Az egyetem nyári fél-éve sem ment zökkenőmentesen Dávid Hammerlnek. De a fiú már nem érezte magát idegennek a nagyvárosban. A tavasz beköszöntével szívesen ögyelgett a Mura partján, szívta a friss levegőt, beült valamely kiskocsmá kerthelyiségébe egy-két pohár finom és könnyű stájer borra. Nyugodt volt, biztonságban érezte magát a nagyszülőktől és a szülőktől kapott szép összeggel a zsebében. Egyetemi óráit ugyan nem hanyagolta, csak éppen az érdeklődése csappant meg a farmakológia alapjai iránt. Mire a szorgalmi időszak letelt, már csak nehezen szánta magát a vizsgákra. Tudta, hogy azok a számára nehezek, sőt szinte ismeretlen tananyagúak lesznek. Megjeleni ugyan megjelent a megadott időpontban, de semmiféle elégséges eredményt nem tudott felmutatni. Dávid Hammerl

mégsem búsult nagyon, inkább felke-reste újonnan szerzett grazi barátait, akikkel jókat tudott társalogni, bolondozni, inni. Akkor már nem a schlossbergi elegáns vendéglőket keresték, hanem a városközponttól kissé távolabbi, szűk utcákban található, kissé lepusztult Brantweinereket, ahol kedvükre hangoskodhattak, mulathattak, élvezkedhettek. Azokra a sörfogyasztás volt a legjellemzőbb, bár Dávid megmaradt a Grazban megismert és megkedvelt jóféle délstájer száraz olaszrizling bor mellett, a kedvenc frissítő italától nem tágtott, amelyből jó néhány pohárral is el tudott fogyasztani anélkül, hogy csak mámoros is lett volna. Új barátai ittak még vöröset is, bár többen csak sört fogyasztottak. Az egyik ilyen kiskocsmában Herr Hammerl és cimborái törzsvendégek lettek, s néha még dorbézolhattak is, jól tudván, hogy Dávid ki tudja fizetni a számlát, bármekkora legyen is. Az ugyancsak zül-lött tulajdonos néhanapján egy-két konzumnót is beszervezett a társaságba, és zárás után ment minden, mint a karika-csapás. Senki sem vallott kudarcot.

Az iskolaév végén és a vizsgaidőszak elmúltával Dávid Hammerlnek hazavezetett az útja. Otthon rajongva várták beszámolóit grazi tanulmányainak első évéről. Dávid nem volt kétségbeesve, bár keserédesen tudatta szüleinek, hogy az ő német nyelvtudása olyannyira hiányos, hogy ez az év csak annak tökéletesítésére volt elegendő, bár gyakorlati tudását szaporította, ügyesen tudott a lombikokkal és az epruvettákkal bánni. Szülei családottan hallgatták, s apja kétségbe is akarta vonni a nyelvtudás hiányosságát, hiszen ő maga is ott végzett, de a felesége erről lebeszélte. Adjunk neki időt, majd megtanulja a nyelvet, és érteni fogja a tananyagot! – mondogatta féltő szeretettel. A nyarat azonban Dávidnak otthon kellett töltenie, és apja patikájában segédkezni a teakeverékek csomagolásában, raktározásában, néha még a gyógyszerárban is megjelenhetett fehér köpenyében. S mindez elégnek bizonyult ahhoz, hogy a maga és családja korábbi hírnevét megtartsa a városkában. Régi barátai közül néhányan már bevonultak katonának, de még maradtak, akikkel legénykedni lehetett. Csakhogy Dávid már nem volt a régi. Nem kereste a városka lányainak társaságát, nem lett szerelmes ezen a nyáron, s igazából vágyott vissza a nagyvárosi életbe. A szerelem is elkerülte, nem is futott érte. A gyönyört a pénzéért könnyen megtalálta a Madár utca híres házában, ahova az öreg dr. Glück kórházi szakorvos minden hónap első szombatján eljár vizsgálatra, nehogy a lányok valamilyen betegséget szedjenek össze. Ebben nagyon elővigyázatos volt a madám, Maca nagysád, aki tulajdonos is volt, felhajtó is, vendéglátó is, a takarékpénztár, a Sparkasse sikkasztott és bukott igazgatójának találatos özvegye. A fiatal Hammerl úrfi széles mosollyal és kellő tisztelettel köszöntötte: patikárius úrnak szólítva, ám nevét ki nem ejtve. Fő a diszkréció és a vendég megbecsülése! – volt a jelszava a vendégháznak. Hammerl úrfitől, kettejük egyezményes virágnyelvén, mindig a finom kamillakrémét kérte az éppen kiválasztott hölgy részére annyi apró tégelyben, amennyi a látogatás ára volt. Valójában ez már egy jól kiagyalt fizetési mód volt a szolgáltatásokért. Dávid pedig dolga végeztével nyugodtan és elégedetten távozott. Várta a nyár végét, hogy visszatérjen kedves barátaihoz és a maga

véleménye szerint számára megérdemelt polgári életmódhoz.

A grazi egyetemem ismét elsőéves bácskai patikushallgató előmenetele az előző évihez képest mit sem változott. Új tankönyveket nem kellett vásárolnia, megvoltak azok tavalyról. Ha néhanapján be is nézett az előadásokra, figyelmét nem tudta lekötöni egyetlen téma sem. A városi élet annál inkább vonzotta, s éjszakánként ott folytatódott, ahol júniusban megszakadt. Kellemesen zül-lött úri férfiéletet élt, akit nők és férfiak egyaránt körülöleltek, aminél többet és szebbet – meggyőződése szerint – ember nem is várhat. Ennek az üdvösségnek azonban hamar vége szakadt. Amint szülei a szállásadóktól kiszivárogtatott üzenetekből viselkedéséről, kimaradásairól, társas életéről értesültek, azonnal hazaparancsolták az ifiúrt. Dávidnak ez csöppet sem tetszett, és otthon csúnya szóváltásba került szüleinek. Cudarul megbántotta őket. Anyja napokig sírt bánatában a fia szavaitól elszenvedett szégyenében. Apja még a patikába sem engedte be, s a városi sétáktól is eltiltotta. Leginkább ez váltotta ki Dávidban a dühös elhatározást, hogy elköltözik a szülői házból, amit egy éjszaka meg is tett. Régi barátjánál talált magának rejtekhelyet, s a hazulról elcsent pénzen visszatért Grazba.

Megszégyenített és megalázott nevelőszülei megbotránkozva éltek napjaikat, míg fáj bennük a csalódás és a tehetetlenség. Magukénak tudott s nevelt gyermeküket elvesztették. Fiuk után nem kutattak, nem keresték. Várták, mikor jelenik meg ismét. Sokáig kellett várniuk, mert Dávidban is ugyanaz az elszánt férfiúi jellem uralkodott, ami apjában: Amit elkezdtem, megcsinálom!

Dávidot grazi barátai örömmel fogadták, hamar rájöttek azonban, hogy annak már nincs pénze a kellemetes dorbézolásokra, a mulatós éjszakákra, így el-elmaradoztak mellőle. Végül magára hagyták a nagyvárosban a pénz és megélhetés nélküli vidéki fiút. Dávidnak már lakása sem volt, mindenki kerülte. Nem

tehetett mást, visszautazott a bácskai kisvárosba.

A szüleihez nem tért azonnal vissza, csak amikor mindene elfogyott, s már nem volt kitől kölcsönt kérnie, meghunyászkodva kopogott a Szentháromság patika ajtaján. Csakhogy ezzel elkésett. Szülei nagy megrökönyödésükben kitagadták, még a házból is elküldték, végérvényesen. Dávid Hammerl a városka peremén, már a vasúton túl talált egy öregasszonyt, aki a ház körüli munkákért befogadta. A belvárosi ismerősök néha látták, ahogy talicskát tolt az öregasszony mellett az ócskapiacra, vagy szemet a vasútállomás melletti telepről. Szülei haláláról ugyan értesült, de a temetési szertartást csak távolról figyelte, hogy még észre se vegyék a hozzátartozók. Magába roskadva állt egy cédrusfa takarásában. Amikor pedig ügyvédi felszólítást kapott egy bírósági megjelenésre, összerendezte, kifizetetlen régi adósságai jutottak eszébe. A bíróságon közölték vele, hogy Adolf Hammerl és Amelie Boskovitz a házukat a városnak adományozzák, hogy szociális intézményt alakítson ki benne. Az udvar végében álló cselédlakást, szoba-konyhát pedig Dávid Hammerlnek hagyják lakásul annak holtáig, de örökösödési lehetőség nélkül. Dávid akkor fakadt először sírva, s tört ki belőle gyalázatának hangos zokogása.

A város a Hammerl-házban hamarosan idős és ellátásra szoruló személyek otthonát rendezte be, amit csak Szegényháznak neveztek. Az alapítvány a második világháború utáni évekig működött. Miután pedig minden magánalapítványt megszüntetett az új, magát szociálisnak nevezett hatalom, a Hammerl-ház sem törődtek, az öregeket kiköltöztették a csatorna partján épült otthonba, s a Szegényház gazdálanná vált. Dávid Hammerl sem érte már meg ezt az időt. Végül egy minden hájjal megkent ügyvédi közösség magának szerezte meg a városközpont közeli épületet, a földszinten két irodával, az emeleten két lakással. Dávid Hammerl egykori menedéke pedig az idő múlásával összerogyott.

képzőművészet

BÁNYAI JÁNOS MAURITS-SZÓTÁRA

Bordás Győző

Aki már írt vagy megpróbált írni képzőművészeti kritikát, esszét, méltatást, vagy felkérték tárlatmegnyitóra, az tudja, hogy milyen nehéz megközelítőleg is pontos és precíz szakakat találni a képzőművészeti alkotás definiálására, azaz a közönség vagy az olvasók számára is rálátást nyitni a többnyire „csak” vizuális élményre. Szóval, nem könnyű. E sorok írója Pechán József, majd Hangya András festményeinek vagy Baranyi Károly és Baranyi-Markov Zlata szobrainak és keramikai lapjainak ismeretése és tárlatmegnyitói alkalmával igyekezett „nyelvet is találni” a műveik értékeléséhez, ami, mondanom sem kell, nem volt egyszerű. S miért mondom mindezt bevezetésképpen ahhoz, amire vállalkoztam: hogy némiképp érzékeltessem, hogyan látta az irodalomtudós, szerkesztő, műértő és műpártoló Bányai János – kinek ebben a hónapban halálának hetedik évfordulójára is emlékezünk – Maurits Ferenc festő-grafikusunk, folyóirataink, az Új Symposion és a Híd grafikai arculatát is megadó művész festői-grafikusi munkásságát. Merthogy ahhoz egy külön nyelvet is találni kellett, nem vitás. S miért a „külön nyelv és fogalomtár”? Mert egy egyedi, senki más festővel, grafikkussal össze nem hasonlítható művészről van szó. Ezt minden nagyképűség nélkül állíthatjuk, s állítják mindazok, akik művészetével foglalkoztak Bányaitól kezdve Oto Bihalji-Merinen, Tolnai Ottón és Ács Józsefen keresztül Sáfrány Imréig, Bori Imréig, Bela Duranciig, Domonkos Istvánig, Szombathy Bálintig, Náray Éváig vagy Miloš Arsićig, de foglalkozott munkásságával magyarországi kiállításai kapcsán például Kass János, Sebők Zoltán vagy Csuha István és Faragó Kor-

nélia is... Tolnai Ottó a Forum Könyvkiadónál 1992-ben megjelent *A meztelen bohóc* című, képzőművészeti esszét tartalmazó kötetében mintegy tíz esszében jellemzi – egyéni habitusának megfelelően és ugyancsak rendkívül szuggesztív módon – Maurits művészetét. Faragó Kornélia viszont még ennél is több tanulmányt, esszét, tárlatmegnyitón elhangzott méltatást talált és szerkesztett be Bányai Jánosnak immár posztumusz kötetébe, a 2019-ben megjelent, képzőművészeti írásokat tartalmazó *Különös effektusok* címűbe.

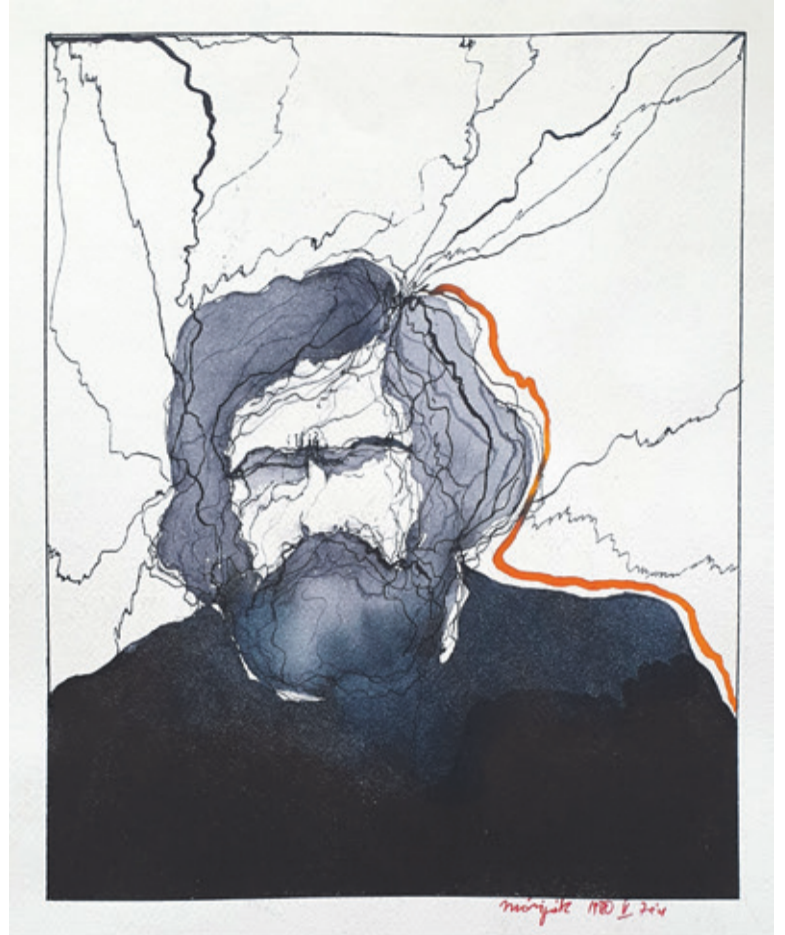
Igen, ha valaki indulásától kezdve, azaz 1962-től figyelemmel kísérte, s mondjam így, lépésről lépésre követte Maurits Ferenc fölfelé törekvő művészi pályáját, akkor az Bányai János volt. Erről tanúskodik az imént említett kötet is, amelyben az 1963-ban közölt első Maurits-esszé és az 2015-ben, kéziratban maradt, Pilinszky-rajzokról írt esszé között eltelt több mint fél évszázad. Bányai tehát évtizedeken át követte Maurits Ferenc művészetét, s innen a több mint húsz, nyomtatásban is megjelent méltatása. De ez csak a póre statisztika. S mi mindennek az esztétikai hozadéka? Erre keressünk választ.

Mielőtt Bányai Jánosnak az első Maurits-esszéjéről szólnánk, meg kell említeni, hogy az Indexben (melynek főszerkesztője is volt) és az akkori (tehát hatvanas évekbeli) Symposionban már méltatta Benes József, Kapitány László, Živojin Turinski, Leonid Šejka, Miroslav Šutej, Miodrag B. Protić, Ács József, Sáfrány Imre vagy Mića Popović új művészeti törekvéseit. Nem sokkal később terjedelmes tanulmányt is írt a Forum képzőművészeti sorozatának B. Szabó György festői, grafikus munkáját bemutató kötete előszavaként. Viszont,

éppen Oto Bihalji-Merinek 1962-ben megjelent *A modern művészet betörése* című könyvét ismertetve, önmagára is érvényes mérlegelési módszert alkalmazott, miszerint a modern művészet ismerve, hogy benne „az élő és holt anyag szétbomlik, keveredik és állandósul, mint az álom és a kozmikus sejtés viszonya”. A modern művészet számai így jelentenek egy letisztult, totális egészet. Oto Bihalji az európai művészet csúcsaihoz hasonlította a jugoszláviai festők alkotásait, így, tegyük hozzá, Maurits Ferencét is.

Bányai János – noha elsősorban irodalomtörténész, kritikus, az egyetemen irodalomelméletet és esztétikát tanított évtizedeken keresztül – nem esett bele abba a csapdába, amelybe sokan mások, hogy a festészetben az irodalmat keresse. Tudta, hogy a festészetnek fő alkatrésze a szín, s hogy a térben való helyes elrendezés adja meg a kép mondanivalóját, de semmi esetre sem a kép tárgya. Mert „tárgya” a metafora – s mint már Mauritsról szóló első esszéjében kifejti: „Az ember anatómiája nem csak az izmok, idegek, csontok rendszerét mutatja... hanem olyan formai lehetőségnek tekinti, amelyben az idegszálak szövevényes, kusza mozgására is már teljesen egyéni komponált, már merőben csak önmaga egyéni hangulatát kifejezve nyújtja azt a lényegét, melyet a bonckés sohasem fedhet fel.”

A hatvanas években Maurits még többnyire fekete-fehér rajzokat, grafikákat, illusztrációkat, kollázsokat készített főleg, lapok és folyóiratok részére, de mindinkább kacérkodik a színekkel, aminek egyik meghatározó darabja az e sorok írójának tulajdonában levő *Malária alkonyat előtt* című, amelyen a vörösháttér előtt eltorzult arcú harlekin alakon tobzódnak a zöldek és sárgák, amelyekről Bányai egy 1973-as kiállítás kapcsán jegyzi meg, hogy a festő e sorozatában: „...mélyen megélt, az emlékezés áttekinthetetlen útjain feltáruuló élményt fest meg, akár a gyermekkorra való emlékezés kinagyított és megmástitott képein, akár a hátrorogató fizikát és elektromosságot: a mozgás, a repülés, az ütközés, a kisülés élményét jeleníti meg...” E képeken pedig egyszerre jelenik meg a múlt és jelen, miközben időn és téren kívüliek, azaz „csupán: műalkotások”. Bányai e képeket elemezve a másadást, a feszességet, a tömörítést, a hőfokot és a súlyt is emlegeti. Ezt azért hangsúlyozom, mert, mint ahogy már a méltatás címében is kiemelttem, Bányai mintha külön szótárt is készített volna Maurits képeinek minél pontosabb, precízebb, ne mondjam,

Maurits Ferenc: Önarckép

cizelláltabb bemutatására, értelmesebbé.

A hetvenes évek vége felé és a nyolcvanas években Maurits mindinkább az arc képi kutatásába kezd, portrékat rajzol, ami sorozattá növi ki magát, két-három emblemikus darabja a fiktitíven túl az önarcképe, az Ottlik Gézaról és Pilinszky Jánosról készült, mindhárom a Híd folyóirat számára. Ezekről mondja Bányai, hogy: „...rajtuk az arcbőr minden rezdülése, az

arccsontok elhelyezkedése, a szemgolyó villanása, a szájmozdulat, az áll tartása, a halánték erezte, az orr íve, a fül- és orrcimpák hajlata és a ráncok, a ráncok ezer változata mind... a létezés és a sors, az élet irányának és mindig zsákutcába vezető kanyarulatának szavai.” Majd kifejti, miszerint az arcképeket a finoman rezdülő, mindent behálózó idegszálak, az örökös remegést és a veszélyeztetettséget közlő idegvona-

A vörösek, sárgák, zöldek, feketék összhangja: Malária alkonyat előtt, festmény a hatvanas évekből

lak fűzik rendszerbe, s teszik a festőt az arc és a lélek kutatásának mesterévé. Közben Bányai Pilinszkyt is idézi, miszerint e portrék: „...az egészről készült híradás... művészete pedig a bizonyíthatatlan egész kifejezése... s mint minden művészet: világmodell.” Bányai mindehhez hozzáteszi: „...bár ködlovagokat rajzol, nem mond le a portré hagyományáról, csak hogy őt nem a modell érdekli, hanem a festői probléma, az arc vonallal és színnel való elemzésének lehetősége.” S fiktív modelljei sorra sisakos, turbános, bolondsipkás, süveges reneszánsz kalapos alakok, karaktereik szerint pedig győztesek és vesztesek, hősök és árulók, szentek és latrok, józanok és korhelyek, azaz az álom és látomás vidékéről valók.

Bányai 1996-ban jelenteti meg *Kisebbségi magyaróra* című tanulmánykötetét, amelyben Szenteleky Kornéltól és Szirmai Károlytól kezdve „festi meg” Herceg János, Penavin Olga, Szeli István és Bori Imre szellemtörténeti portréit több egymásba kapcsolódó tanulmányában, de itt kap helyet a költő Pap József és Ács Károly, a prózaíró Németh István, Tolnai Ottó és Végel László egy-egy kötetének elemzése vagy Gerold László színikritikusi munkásságának értékelése és három képzőművészeti tanulmány is: Hangya András arcai mellett a *Maurits, a képíró* és a *Nincs rá jó szó* címűek is. Bányai János egész munkásságának fontos kötete ez, mert, mint már a címe is jelzi, bennük a magunkra ismerés örömeivel és kínjaival szembesülünk. De ezúttal csak a Mauritsról írt tanulmányokba olvassunk bele: „Harminc – vagy még több is? – éven át (ma már tudjuk, több mint ötven éven keresztül – megj. B. Gy.) figyelhettem (viszonylag) közelről Maurits Ferenc művészi útját. Nem jó szó az, hogy figyelhettem. Mert a figyelemnél, az odafigyelésnél sokkal több volt ez a harminc éve szakadatlan kapcsolat. A kapcsolat se jó szó. Mert nem egészen azt mondja, amire itt gondolok. Akkor hát hol van a jó szó, amivel legalább megközelítőleg kimondhatnám Maurits művészetének jelenlétét az életben? Vagy mindazoknak az életben, akik az elmúlt évtizedeket vele, az ő művészetével együtt, újságok, folyóiratok, könyvek tervezése és kiadása, utazások, hosszú beszélgetések, a külön nyelv megteremtése, vereségek és megint vereségek során járták végig.” S aztán Bányai János megkísérli meg is válaszolni, miért nem jó sem a figyelés, sem az odafigyelés, sem a kapcsolatok kifejezés, mert egyik sem fed fel a titkot, a rejtélyt: a képeken és rajzokon személyesen átélte, csak emlékekkel és álmokkal visszaigazolható mozzanatokot, a „...sü-

rüsödő meg elritkuló, kibogozhatatlan gubancot és hálót teremtető, rezgő, vonagló, remegő, pendülő hajszálfinom szálak, az érzések és emlékek vezetőit.”

Igen, Bányai kételkedése ellenére is megtalálta, hogyan tárja elénk, nézők, szemlélődők elé e személyes, lírai, érzelmi és gondolati gubancot ötvöző képek mondatokba foglalható „látását”, a képpé varázsolt metaforát.

Maurits Ferenc munkásságát vizsgálva nem mehetünk el szó nélkül a mellett a tény mellett, hogy a festőnek több ezer (!) rajza született, s e színes grafikák és rajzos jelentős része terjedelmes sorozatok, mappák, füzetek formájában látható ma is pétervárad emeletes műtermében, illetve újvidéki lakásán. Csak emlékeztetésképpen: már az 1970-ben megjelent *Piros Frankenstein* verseskötetében (mert ha eddig erről nem is esett szó, Maurits többkötetes költő is) a már akkor 45 alkotásból álló, többnyire fekete-fehér, de már néhány színes lappal tette egyenrangúvá verseit képeivel. Ez utóbbiról írta a már többször említett Oto Bihalji-Merin e kötet német nyelvű előszavában (Brasnyó István fordításában) (Brasnyó István fordításában), miszerint: „A megfestett és megrajzolt figurák a beckett-i színpad sorskérdésének ábrázolói: eltorzult alakok, láthatatlan arcok, a soha el nem jövendő Isten szimbólumai.” Hasonló módon születnek meg a *Telep* (a festő gyermekkorának helyszíne) verses-képes könyve 1975-ben és néhány évvel később a *Miniatur galéria* című, lírai szociográfiának is minősített „vízfesték versekkel” köte- te. De a sorozatokban való gondolkodás mindig is foglalkoztatta grafikusunkat: példa erre, hogy amint megtudta, hogy a Híd az 1979-es évfolyam minden számát egy-egy új novellával szeretné bevezetni, grafikai szerkesztőnk lévén azonnal föl- kínálta, hogy minden novellához szövegrajzot is készítene. Ekkor születtek meg illusztrációi többek között Herceg János, Kopeczky László, Varga Zoltán, Burány Nándor, Brasnyó István, Dudás Károly, Gobby Fehér Gyula, Balázs Attila... szövegeihez, valamint rajz Ottlik Gézának az egyetemese magyar nyelvterületen is először a Hídban publikált *Buda* című regénye első részéhez is.

S jött a nagy áttörés: Maurits rajzait néhány magyarországi tárlaton, továbbá az Élet és Irodalom hetilapban, valamint a Tiszatáj és a Forrás folyóiratban látva a Ferenczy Könyvkiadó 1995-ben jelentette Franz Kafka elbeszéléseinek idáig legteljesebb magyar nyelvű kiadását. A könyv illusztrálására pedig Maurits Ferencet kérték föl. Kafkát olvasva, ahogyan Bányai írja, festőnket megragadja az átváltozás hőse,

Gregor Samsa féreggé válásának tragikus és abszurd története, s a festő beágyazza magát a mítoszok és mitológiák világába s ezen belül az örök érvényű „metafizikai problémákba” és az „individuum egzisztenciális magányába”, amely, ma már tudjuk, gazdag életművének meghatározó, nem múló élményévé vált. Mert következik a *Balkáni mappa*, amelyben három sorozat is található a *Hommage à Danilo Kiš*, a *Párizsi napló* és a *Boszniai látképek* ciklusokkal, majd az 50–80 színes lapot tartalmazó, Sinkó Ervin (*A mirogóji ravatalon*), majd Bosnyák István (*Laskói esték*) és Gion Nándor (*Gion-feszület*) munkásságának szentelt, terjedelmes képzőművészeti mappák, továbbá a Bori Imre-triptichon, Fehér Kálmán, Végel László, Uta-si Csaba 16–20 lapos füzetei s mindezek után a *Triptichonok az átváltozásról* című *Hommage à Bányai János* 50 lapja. És – 2015 és 2017 között – születik még egy hatalmas sorozat. Egy – ahogyan a festő nevezte – „Merített füzet Pilinszkyvel”: 84 rajz Pilinszky Jánosnak az Apokrif-verseiből, -idézeteiből, -motívumaiból, csak egy egyedi példányban látható, minek is nevezhetném, cipősdobozba rejtett „rajzos könyv”. E rajzos mappa megszületésének előtörténete is van. Ugyanis Bányai János 2016-ban bekövetkezett halálának előtti évében született, Mauritsról szóló írásának címe: *A költő halála*. Ebben az esszéjében Bányai egy 1981-ben született, Pilinszkyhez címzett rajzát elemzi, világosan kimondva: „A költő halála című rajza mélyen megélt érzelmi háttérrel feltételez, azt az érzelmi többletet, ami a rajz szereplőjét Pilinszky költészetéhez fűzte. A kép gomolygó vonalfelületein áttetszenek Pilinszky verssorai, mintha rajzolás közben a művész Pilinszky verssorait olvasta volna. Mintha azt olvasta volna Maurits: „Látja Isten, hogy állok a napon. / Látja árnyam kövön és kerítésen. / Lélegzet nélkül látja állani / árnyékomat a levegőtlen présben...” S mit tesz Maurits ezek után Bányai tanulmánya nyomán? Festi az *Apokrif* sorai ihlette képeket, mint például: „Ezért tanultam járni! / Ezekért a kései keserű léptekért.” Vagy: „Ne a lélegzetvételt. A zihálást. / Ne a nászasztalt. A lehulló / maradékot, hideget, árnyakat. / Ne a mozdulatot. A kapkodást. / A kampó csöndjét, azt jegyezd.”

Ha megéli, Bányai János bizonyára tovább bővítette volna szótárát, de így is örök hála azért, hogy – mint ahogy számos irodalmi mű jobb megismeréséhez – mankót adott kezünkbe Maurits Ferenc festészetének megértéséhez, viszonyulásához és végső fokon értékeléséhez.

Fotó: Dávid Csilla

Festőművész, illusztrátor, költő. Az újvidéki Iparművészeti Középiskola grafikai szakán tanult 1960-1965 között. 1967-től az Index című egyetemistalappal, majd a Polja című folyóirattal szerkesztője volt. 1970 és 1983 között az Új Symposium, 1983 és 2000 között a Forum Könyvkiadó műszaki szerkesztője. A Híd grafikai szerkesztője 1984-től.

Több önálló és csoportos kiállításon túl számos díj és elismerés birtokosa:

Aranytoll plakett, 1973; Forum Képzőművészeti Díj, 1979; Nagypáti Kukac Péter Képzőművészeti Díj, 1989; Koncz István-díj, 2008; Szenteleky Kornél Irodalmi Díj, 2017; MMA Képzőművészeti Tagozatának díja, 2019. Munkái több köz- és magángyűjteményben szerepelnek. Az egyik legtermékenyebb illusztrátorunk. Bányai János értő méltatója volt munkásságának.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Bordás Győző** (1948) író, kritikus, szerkesztő (Újvidék)
- Czini Zoltán** (1985) tanár (Nagybecskerek)
- Csik Mónika** (1978) író, költő (Szabadka)
- Fehér Miklós** (1994) író, az Újvidéki Egyetem doktorandusza (Zenta)
- Fekete J. József** (1957) író, kritikus (Zombor)
- Klamár Zoltán** (1955) néprajzkutató, ny. egyetemi oktató (Magyar-kanizsa-Kartal)
- Kolter László** (2003), a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatója (Szabadka)
- Lázár-Szűcs Anikó** (1981) tanár (Zenta)
- Madár Anikó** (1984) újságíró, szerkesztő (Újvidék)
- Mészáros Zoltán** (1969) történész, főlevéltáros (Szabadka)
- Mirnicz Zsuzsa** (1940) író (Szabadka–Budapest)
- Molnár Tibor** (1966) történész, főlevéltáros (Zenta)
- Patak Márta** (1960) író, műfordító (Leányfalu)
- Patyi Szilárd** (1987) történelem–filozófia szakos tanár, újságíró (Szabadka)
- Sáfrány Attila** (1969) újságíró, valláskutató (Kishegyes)
- Silling István** (1950) néprajzkutató (Kupuszina)
- Tóth Eszter Zsófia** (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Z. Németh István** (1969) költő, szerkesztő (Csicsó)

Lapszámunkat **Maurits Ferenc** alkotásaival illusztráltuk. (Portrénapló, 2021. Mappa. 12,5 × 12,5 cm. Akрил, kínai tus és textil, papíron. 53 lap, 1 előrajz, 1 utórajz.)

átmentett történelem

CÉL: AZ EGYSÉG MEGŐRZÉSE

A betiltott Magyar Párt egykori vezetőinek politikai tevékenysége az 1935-ös zentai találkozó után

1934. október 9-én I. Sándor jugoszláv király Marseille-ben merénylet áldozatává vált. Hónapokkal a király halála után a királyi diktatúra engedni kezdett szorításából. Ennek eredményeképp 1935. szeptember 28-án a betiltott Magyar Párt egykori vezetői nagygyűlést tarthattak, méghozzá a Magyar Párt megalakulásának valamikori színhelyén, Zentán. Ez a királyi diktatúra bevezetése óta a jugoszláviai magyarság első nagyszabású gyűlése volt, amelyen több ezer magyar jelent meg Bácska, Bánát és Muraköz vidékeiről, köztük a betiltott Magyar Párt egykori olyan jeles politikusa, mint dr. Várady Imre, dr. Strelitzky Dénes és dr. Deák Leó. Az egybegyűltek úgy látták, hogy a jugoszláviai magyarok érdekeit egy párt sem védi, ezért szükségesnek tartották, hogy újból életre hívják a Magyar Pártot. A megjelentek elhatározták, hogy a magyarság ismét belekapcsolódik az ország politikai életébe.

A nagygyűlésen nem alakult újjá a Magyar Párt, és új szervezet sem jött létre, mégis a délvidéki magyarság történetében fontos esemény ez a találkozó, mert az elkövetkező időszakban a betiltott Magyar Párt egykori vezetői a Zentán elhangzott elvekkel összhangban ismét a közélet aktív tagjaivá váltak. Nagygyűléseket szerveztek, amelyen tájékoztatták a jugoszláviai magyarokat elképzeléseikről, céljaikról. Emellett a hatalom képviselőivel is folytattak tárgyalásokat. Jelen írásunkban ezeket az eseményeket elevenítjük fel a Reggeli Újság című újvidéki napilap korabeli beszámoló alapján.

A régi vezetők népgyűlései

Nem sokkal a fent említett zentai találkozó után a betiltott Magyar Párt egykori vezetői 1936. október 20-án két Tisza menti településen is tartottak politikai nagygyűlést. A korabeli tudósítók szerint e két esemény megmozgatta a helybéli magyarságot. A Reggeli Újság című újvidéki napilap 1935. október 22-ei, keddi száma így számolt be a két nagygyűlésről:

„A jugoszláviai magyarság régi vezetői hosszú idők óta elsőizben tartottak politikai népgyűlést vasárnap Adán és Molon [Mohol]. Mind a két helyen nagy tömeg gyűlt össze, soraikban nemcsak helybeliek voltak, de messzi környékről Szuboticáról, Noviszádról, Szomborból, Kulárról, Szentárról és még több távolabbi és közeli községből eljöttek sokan, hogy meghallgassák a szónokokat. Adán dr. Király Károly, dr. Várady Imre, dr. Deák Leó, Mohácsy Pál, Molon ifj. Vida Péter, dr. Várady Imre, dr. Deák Leó, Vámos János, dr. Strelitzky Dénes és Mohácsy Pál szólalt fel. A szónokok kifejtették, hogy nem szavazatot kérni jöttünk, hanem hogy komoly, józan politikai megfontolásra szólítsák fel a Tisza mente magyarságát.

Választásról egyelőre még nincs szó. A pártok azonban mozgolódnak, s szomorú látvány, hogy csaknem minden párt lecsíp kisebb-nagyobb részt a jugoszláviai magyarság tömegeiből. Pedig a magyarság csak egy tömegben, egységes

állásfoglalással küzdheti ki jogainak és kívánságainak teljesítését. Minden párt ígér, minden párt túllicitálja a másikat csak azért, hogy gyengítse a félmilliónyi magyar egységes állásfoglalásának erejét. Lám, a jugoszláviai német kisebbség mily kiváló eredményeket ért el politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt tisztán azért, mert egységét mindig megőrizte.

A magyarság még nem döntött arról, hogy melyik párthoz csatlakozzék. Egyik párt programja sem tartalmaz határozott utalást a magyarságra, sem a kormánypárté, sem az ellenzéké. Ha a magyarság megőrzi egységét, számottevő politikai tényezővé válik, ha különféle pártokra hullik szét, elveszti jelentőségét. A jövő mutatja meg, hogy a magyarságnak hova kell csatlakoznia. Addig törhetetlenül ki kell tartania egysége mellett, mert csak így valósíthatók meg azok a programpontok, amelyeket most a különböző pártok tisztán kortesfogások és ígérgetések formájában hangoztatnak a jugoszláviai magyarság előtt.

A népgyűlések közönsége nagy érdeklődéssel hallgatta a szónokok fejtegetéseit és lelkesen megéljenezte őket” – olvashatjuk a Reggeli Újságban.

A betiltott Magyar Párt egykori vezetői ezután sorra tartották a fentiekhez hasonló nagygyűléseket. A Reggeli Újság 1936. november 24-ei, keddi számában egy ilyen rendezvényről a következőket írta:

„A volt magyar párt népgyűlése Bogojevón. Dr. Deák Leó szombori ügyvéd, a volt magyar párt egyik vezetője vasárnap Bogojevón népgyűlést tartott, amelyen nagy számú hallgatóság vett részt. Dr. Deák a népgyűlésen ismertette a magyarság vezetőinek a kormánnyal folytatott tárgyalásait és a községi választások előtt előállott helyzetet. A hallgatóság a szónok beszédét többször szakította meg helyeslő éljenzéssel. A gyűlés a legnagyobb rendben folyt le” – írták az újvidéki napilapban.

Fontos kiemelni, hogy dr. Deák Leó itt a betiltott Magyar Párt vezetőinek a kormánnyal folytatott tárgyalásairól tesz említést, amelyek még októberben zajlottak le, és több eredményt is hoztak a jugoszláviai magyarság számára.

Szavazzunk a kormánypárt jelöltjeire!

1936 őszen a kormány a Dunai bánóságban is elrendelte a községi választás megtartását. Az egykori Magyar Párt vezetői nem voltak abban a helyzetben, hogy jelöltek állíthassanak fel ezen a választáson, mégis: az, hogy nagyszámú magyar választót képviseltek – ezt bizonyítják a fentebb említett politikai nagygyűlések is –, adott nekik valamilyen tárgyalási alapot. Így 1936. október 23-án dr. Várady Imre vezetésével az egykori Magyar Párt vezetőinek egy tízfős küldöttsége jelent meg Milan Stojadinović miniszterelnöknél és Svetozar Stanković földművelésügyi miniszternél, akiknél a jugoszláviai magyarság iskolai és kulturális céljainak teljesítését sürgették. A találkozó részleteiről Csuka János *A délvidéki magyarság története 1918–1941* című könyvéből tudhatunk meg bővebb információkat. E szerint a küldöttség felkereste Anton Korošec belügyminisztert is, aki-

nek dr. Strelitzky Dénes egy memorandumot nyújtott át. Ebben a dokumentumban felsorolták a jugoszláviai magyarság sérelmeit. Kiemelték, hogy a magyarság megbékítésének első lépése a Magyar Párt működésének újraengedélyezése lenne.

A kormány azonban nem engedte meg a Magyar Párt újbóli működését, de mivel tisztában voltak vele, hogy a magyar szavazóknak jelentős szerepük lesz a dunai bánvási községi választáson, hajlandóak voltak bizonyos engedmények megtételére. Engedélyezték például több magyar kulturális egyesület működését. November 9-én Nagybecskerekén ismét megkezdhetette munkáját a Magyar Közművelődési Egyesület. A betiltott szabadkai Népkör is, Magyar Olvasókör néven, újból kifejtette kulturális tevékenységét. Sőt szervezőmunkáját kiterjesztette a Szabadka környéki tanyavilágra és Felső-Bácskára. A Reggeli Újság november 25-ei száma azonban egy ennél is fontosabb eredményről adott hírt:

„Megszűnik a névvegyelemzés. A közoktatásügyi miniszter rendeletben utasította az iskolai hatóságokat, hogy a jövőben a beiratásoknál a szülők kívánságát vegyék figyelembe annak eldöntésénél, hogy a tanulót milyen tagozatba vegyék fel. A rendelet értelmében tehát a jövőben állítólag olyan nyelvű iskolába írnak

Patyi Szilárd

Dr. Várady Imre, a tízfős magyar küldöttség vezetője

be az iskolás gyerekeket, a minőbe a szülők kívánják.”

Ez a rendelet azért volt jelentős, mert a királyi diktatúra legszigorúbb éveiben bevett gyakorlat volt, hogy az iskolai iratkozásnál a hatóságok elemzés alá vették a magyar diák nevét, és ha kicsit is szláv hangzásúnak találták, nem engedték meg szüleinek, hogy anyanyelvű iskolába írassák be, hanem arra kényszerítették őket, hogy szerb iskolába járassák. A kormány ezt a gyakorlatot szüntette meg.

Nem sokkal a miniszterelnöknél tett látogatás után, 1936. november 29-én Szabadkán a betiltott Magyar Párt egykori vezetői értekezletet tartottak,

Moholon 1936. október 20-án a betiltott Magyar Párt vezetői népgyűlést tartottak

Szabadka - Az 1936. november 29-ei értekezlet helyszíne

CSEH KÁROLY, AZ ADAI TANÍTÓ

Molnár Tibor

melynek fő témája a közelgő községi választás volt. Erről a Reggeli Újság aznapi száma egy rövidhírt tett közzé, amelyből kiderül, hogy hol volt a találkozó helyszíne.

„A volt magyar párt vezetői vasárnap délután Szuboticán megbeszélést tartanak dr. Strelitzky Dénes volt országgyűlési képviselő lakásán” – írták a napilapban.

A Reggeli Újság másnapi, november 30-ai száma az értekezletről egy részletesebb beszámolót közölt.

„A volt jugoszláviai országos magyar párt vezetősége tegnap népes értekezletet tartott Szuboticán. Az értekezletre a Vojvodina minden részéből eljöttek a volt magyar párt vezetői. Dr. Sántha György, a volt magyar párt országos elnöke nyitotta meg az értekezletet és javaslatára köszönetet mondtak dr. Deák Leónak, dr. Várady Imrének és dr. Strelitzky Dénesnek a magyarság érdekében eddig kifejtett önzetlen és fáradhatatlan munkásságáért” – írták a lapban.

A beszámolóból az is kiderül, hogy az értekezleten egy határozatot is elfogadtak, amelyben a betiltott Magyar Párt egykori vezetői a kormány által tett engedelményekre hívták fel a jugoszláviai magyar választópolgárok figyelmét, és arra kérték őket, hogy a községi választáson a kormánypárt jelöltjeire szavazzanak. A határozat szövegét a Reggeli Újság teljes terjedelmében közölte.

„Szuboticán 1936. november 29-én értekezletet tartottak a vojvodinai magyarság azon részének képviselői, amely rész a volt magyar pártvezetőinek jelenlegi politikai irányával és tevékenységével egyetért. A széles körű értekezleten az összes magyarlakta városok és községek megbízottai nagy számban vettek részt. Az értekezlet beható tárgyalás és megvitatás tárgyává tette a dr. Sztojadinovic Milán miniszterelnök-külgyminiszter elnöklete alatt álló kormánynak megalakulása óta bekövetkezett politikai helyzetét, és rokonszenvvel alapította meg, hogy a dr. Sztojadinovic Milán miniszterelnök-külgyminiszter elnöklete alatt álló kormány a közszabadsági jogok visszaállítása és az ország gazdasági talpra állítása terén jelentékeny és eredményes munkát végzett. Megelégedéssel állapította meg, hogy a kormány a jugoszláviai magyarság jogos kívánságai iránt megértést tanúsít, máris több panaszát orvosolta, és kulturális kívánságait részben máris teljesítette. Ennek tudatában és abban a reményben, hogy a kormány megértése a magyarság jogos kívánságai iránt nem fog csökkenni, egyhangúlag elfogadta dr. Várady Imre azon javaslatát, hogy elvbarátainak az összes községekben ajánlja, hogy az ez év december 6-án megtartandó dunabánsági községi választásokon a kormányt támogassák és a kormánylistájának jelöltjeire adják le szavazataikat” – olvasható a határozat szövege a napilapban.

Összefoglalva megállapítható, hogy bár a Magyar Párt nem alakult újjá, mégis a betiltott párt egykori vezetői 1935 végén és 1936 folyamán legalább olyan aktív politikai tevékenységet fejtek ki, mint amikor még működött a Magyar Párt. Sőt formális szervezet megléte nélkül és mandátumok hiányában voltak képesek a jugoszláviai magyarság érdekében kisebb eredményeket is elérni a kormánynál. Ez pedig megsüvegezendő politikai teljesítmény.

Cseh János tanító és Melkuhn Katalin fia, Cseh Károly Imre 1891. november 2-án Adán látta meg a napvilágot: a szülői ház, tanítói lakás a zsinagóga mellett, az iskola épületében volt.

Az elemi iskolát szülővárosában végezte. Apja nyomdokaiiba lépve tanulmányait az 1902/03-as iskolaévtől az újverbázi (ma: Vrbas, Szerbia) községi algimnáziumban folytatta, ahol három osztályt végzett. A gimnázium IV. osztályát az 1905/06-os tanévben a zentai községi főgimnáziumban fejezte be elégséges eredménnyel. 1906-tól a temesvári tanítóképző hallgatója lett. A tanítóképzőt végül Kalocsán fejezte be 1911-ben. Ezt követően Adán elvégezte a hathetes mezőgazdasági szaktanfolyamot. 1911 őszén a középtanyai Bakos-féle r. k. vegyes elemi népiskolában kezdett tanítani.

Kedvelte a sportot, különösen a focit: 1912 augusztusában részt vett az Adai Sport Club (ASC) megalapításában. Nevéhez fűződik a focipálya kialakítása, amely a vásártéren kapott helyet. A csapat első mérkőzésén – amelyet a moholi sportegylet ellen játszottak, és 19:0-ra megnyertek – a tanító úr a jobbhatvéd posztján játszott.

1913-ban az adai földműves-szövetség titkárává választották.

1913 őszén egyéves önkéntesként katonai szolgálatra Szabadkára, a m. kir. 6. honvéd gyalogezredhez vonult be. Tiszti tanfolyamot végzett: 1915. augusztus 1-jén tisztjelöltté léptették elő. Az orosz hadszíntérre került, ahol 1916-ban tartalékos zászlósként hadifogságba esett. Szibériába, a krasznajarszki fogolytáborba került. A hadifogság első benyomásairól egy novellájában írta:

„Aztán vonatra raktak. Mikor ez átfúrta magát a nagy orosz tájakon, megmáztuk az Ural lankáit, reszkető feszültséggel lestük a fehérlő síkot, Szibériát, ahol – úgy tudtuk – éhes farkasok csordái üvöltve száguldanak a vágatató szánok után, s a megriadt emberek előltöltős puskával lövik le a lovaik nyakára ugró fenevadakat. Ehelyett végeláthatatlan nyírfák finom szingarmadája, feltarolt avarok kármin-tenegere, piros bádogtetős falvak vidám zsongása, csilingelő városok vidám ritmusa fogadott, ahol emberábrázatú emberek, vágyakozó arcú lányok, gondtalanul játszó gyerekek integettek jó szívvel felénk, míg durva tekintettel csak a cifratornyú templomok, a sokrácsú börtönök s a kancsukás rendőrök néztek le ránk.”

A hadifogságban fogolytársaival megismerkedtek a marxizmus tanaival.

Cseh Károly 1920. január 20-án házasságot kötött az orosz Gromcsenkó Paulinával.

1920 tavaszán már őrnagyként az omszki magyar vörös egység parancsnokaként szolgált, a harcokban könnyebben megsebesült. Felépülését követően agitátor- és parancsnokképző tanfolyamon vett részt. 1921 tavaszán egy olyan moszkvai tanfolyamot is elvégzett, amelyen az európai országokba hazatérő volt vörös katonákat illegális munkára és harcra képezték ki. Nem csoda, hogy a délszláv hatóságok veszélyes kommunista agitátorként tartották nyilván.

Cseh Károly 1921 augusztusában tért haza Szovjet-Oroszországból. A hadba vonult adaiak közül 416-nak nem ada-

tott meg a szerencse, hogy hazatérjenek a világháború harctereiről.

Cseh tanító 1921 szeptemberében munkát is kapott az egyik adai iskolában. Miután a délszláv hatóság 1920. december 29-én betiltotta és törvényen kívül helyezte a Jugoszláv Kommunista Párt tevékenységét, 1922 februárjában Cseh irányításával Adán is elkezdődött az illegális kommunista szervezkedés, megalakult a helyi pártszervezet.

Orosz felesége 1922-ben csatlakozhatott Adán Károlyhoz. A rendőrség állandóan szemmel tartotta őket: 1926 nyarán alapos házkutatást tartottak a tanítói lakásban. Elterjedt ugyanis a hír, hogy az orosz nő rengeteg aranyat hozott magával, illetve hogy Károlyhoz titkos úton havi rendszerességgel nagyobb összegű pénz érkezik.

Ismét bekapcsolódott a sportéletbe: nevéhez fűződik a birkózás népszerűsítése, valamint az adai természetbarátok körének megalakítása, amelynek tagjai gyalogtúrákat, valamint irodalmi, politikai és tudományos vitákat is szerveztek.

A Tisza szerelmeseként kitűnően úszott, szívesen evezett, halászott és vadászott is. Több lapnak is tudósított, elbeszélései, cikkei, tanulmányai és kritikái is megjelentek a Híd című folyóiratban. Szívesen festett.

A rendőrség többször letartóztatta. Büntetőperet folytattak ellene, többször elítélték. Az egyik legemlékezetesebb ellene indított bírósági per az 1928-as ún. „adai majompörként” került a köztudatba. Történt ugyanis, hogy a tanítót feljelentették: „...azzal vádolták, hogy a tanonciskolában azt tanítja, hogy az ember a majomtól származik, a tanulóknak a sötétben képeket mutogat, és ezzel erkölcsstelen és államfelforgató tanokat hirdet.” Hosszas, egy évig tartó eljárást követően azonban a bíróságnak meg kellett hajolnia a tanító tudományos érvei előtt: megszüntette az ellene folytatott pert.

Az 1929-ben bevezetett királyi diktatúrát követően üldöztetése fokozódott. 1932-ben illegális kommunista tevékenység miatt ismét letartóztatták. Előbb Szabadkán, majd Belgrádban raboskodott. Közben felesége elkeseredé-

Cseh Károly (1891-1945)

sében és férje elvesztésétől való félelmében öngyilkos lett.

1932 decemberében végleg elbocsátották tanítói állásából. Ezt követően szűkösen és bizonytalanságban élt: szőlőt művelt, vállalt asztalosmunkát, német nyelvet tanított, vagy iparossegédek készített fel mestervizsgára. 1935-ben újránősült. Ebben az évben indult meg Szabadkán a Népszava című lap, amelynek a főszerkesztője lett. 1940/41 fordulóján a művelődési egyesületek kapcsán összetűzésbe került dr. Király Károly ügyvéddel.

Az 1941-es áprilisi háborút és a Bácska visszafoglalását követően már július 5-én letartóztatták, a topolyai internálótáborba került. Büntetőperében hűtlenség vádjával nyolc év börtönbüntetésre ítélték. Vácról 1944 novemberében egy németországi koncentrációs táborba szállították a foglyokat. 1945 februárjában itt ért véget Cseh Károly élete, akit hivatalosan 1947-ben a Zentai Járásbíróság nyilvánított holtjának.

Adán utcát és iskolát neveztek el róla, 1972 májusában pedig a nevét viselő iskola előtt leplezték le szobrát, amit 1992-ben vandálok két alkalommal is súlyosan megrongáltak, de megtörtént a helyreállítása.

Az, hogy tisztelete és megbecsülése a rendszerváltást követően is fennmaradt, azt jelenti, hogy a közösség nem a kommunistát, hanem a haladó szellemű, népművelő tanítót ismerte fel benne, és így emlékszik rá.

Cseh Károly szobra Adán (A szerző felvétele)

könyv

LAND ROVERREL NORVÉGIÁN ÁT

Czini Zoltán

Kun Árpád: *Takarító férfi*. Budapest, Magvető, 2022

Kun Árpád északi tematikájú regényeinek a sorában a nemrég megjelent *Takarító férfi* című a harmadik. A korábban napvilágot látott *Boldog Észak* (2014) és a *Megint hazavárunk* (2016) című könyvekkel együtt a kritika Észak-trilógiáról beszél, de a *Takarító férfi* a korábbi két regénytől teljesen függetlenül is olvasható.

A kortárs magyar irodalomban is egyre népszerűbb az autofikció műfaja, amelyben az önéletrajz és a fikció olyan mértékben összemosódik, hogy nem lehet eldönteni, mi a valós és mi az írói képzelt szüleménye. Ilyen autofikció például a nemrégiben megjelent *Lovak a folyóban* című Bertók Imre-regény, de több példát is felhozhatnánk a kortárs magyar irodalomból. A *Takarító férfi* első részében az egyes szám első személyű narrátori hang az önéletrajziséget részesíti előnyben, ugyanis a Norvégiába való költözésről és annak következményeiről ír, az ottani hétköznapi és a narrátor családjának mindennapjaiba nyerünk betekintést. Aki veszi a fáradságot, s utánajár Kun Árpád életútjának, annak nyilvánvalóvá válik, hogy Medárdus (a regény narrátora) a 2006 óta Norvégiában élő szerző megfelelője. A második résztől lesz egyre hangsúlyosabb a fikciós szál, amikor feltűnik a Haitiről származó Justin, amit követően már kétséget kizáróan autofikciót olvasunk. A regényben (valóság és fikció jelenlétének mértékétől függetlenül) mindvégig megfigyelhető a személyesség igénye, ami alkalmas a traumatikus tapasztalatok analízisére, ezáltal az olvasó a hétköznapi problémákba mélyreható betekintést nyer.

Kun Árpád regénye számos norvégiai helyszíntre kalauzol el bennünket, de ezek többségét beszélő nevekké ruházza fel – Kakashalom, Dagályfalva, Nyugtalan Zug, Gyilkoskő stb. –, ami által nyilvánvalóvá válik, hogy a természetközelség ábrázolásának (annak pozitív és negatív vonatkozásaival együtt) nagy jelentőséget tulajdonít. A magyar olvasó számára ezek a leírások ámulatba ejtők, olykor megdöbbenők (egy szikla közelsége miatt gyakran egyszerűbb a ház ablakán, mint az ajtaján ki- és bejárni), s hűen tükrözik az északi hangulatot. A helyszínekhez gyakran legendák kapcsolódnak (a 18. századi dán adószedők története), így módon Norvégia több évszázados történetének bizonyos szegmenseibe is betekintést nyerünk. A kakashalmi zárkózottsága pedig a tipikus norvég ember mentalitását hivatott bemutatni, amelyről időnként vicces megjegyzések is elhangzanak.

A regényben igen sok a haláleset, ami nem véletlen, ugyanis Medárdus egy „gondoskodóközpontban” takarít, és teszi tisztába az ápolásra szorulókat, de autóbalesetet is szenved, amely által ő maga is megtapasztalja a halálközeli élményt. Ezt követően vásárolja meg Land Roverét, amelyre igen büszke, szinte oldalanként említést tesz róla, ami nem véletlen, ugyanis a kakashalmi elszigeteltségből a Land Rover jelenti a kiutat. Bár a narrátort súlyos veszteségek is érik (például Justin halála), mégsem uralkodik el rajta a mindent maga alá temető letargikus érzés, mivel ebben a történetben elsősorban a túlélés, az újrakezdés, a beilleszkedés, valamint a lehetőségek megléte felülkerekedik a számos melankolikus szólamon.

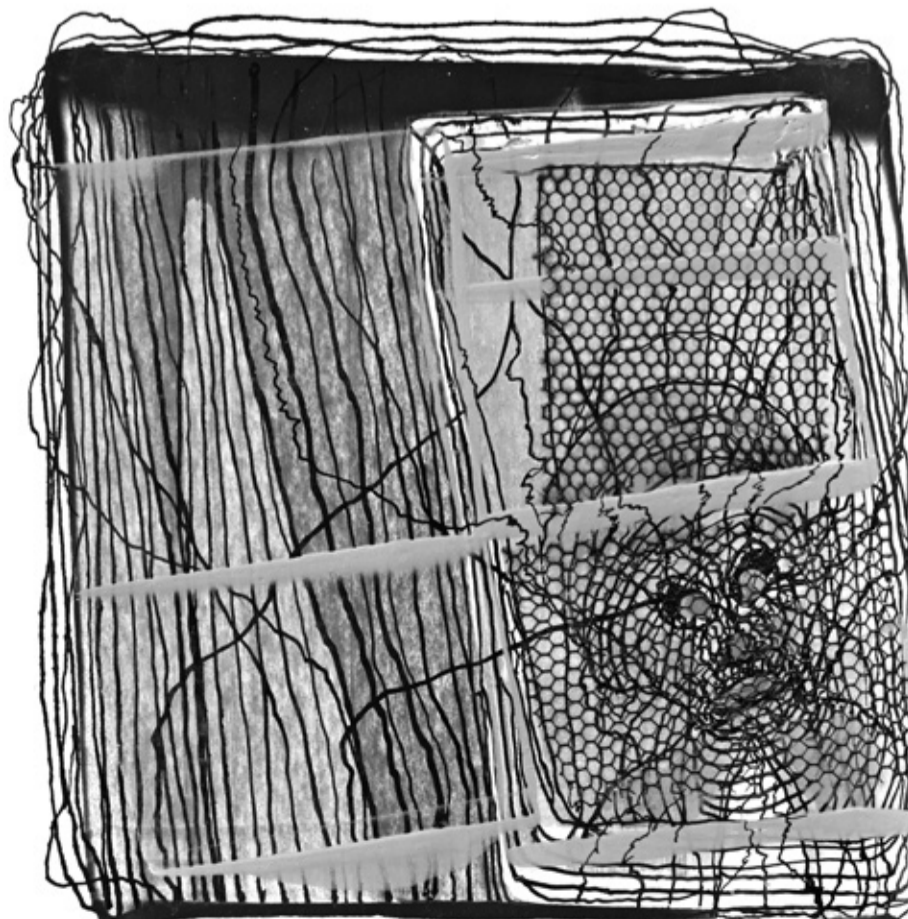
A *Takarító férfi* a 21. századi norvég életmódot és társadalmat a nagycsaládos magyar bevándorló (Medárdusnak és feleségének négy gyermeke van) szemszögéből ábrázolja. Ebből kifolyólag nem véletlen, hogy görbe tükröt is tart mind a norvégok mentalitása, mind a magyar bürokratikus rendszer elé. A narrátori tapasztalat szerint Norvégiában még a norvég nyelv megfelelő ismerete nélkül is egyszerűbb az ügyintézés, mint odahaza, Magyarországon, ahol a hivatalok még a saját döntéseik hitelességét is megkérdőjelezzik (az okmányiroda által kiadott útlel hitelességének a megkérdőjelezése az okmányiroda által stb.). Norvégiában viszont *Bevezetés a norvégok közé* című kézikönyve-

ket osztogatnak a bevándorlóknak, így hívva fel a figyelmet arra, hogy milyen mértékben kívülről a norvégok az átlagos európaiakhoz viszonyítva.

A kötet legszebb részeit (a természetleírás mellett) azok az egységek képezik, amelyek a többnyelvűségről, az anyanyelvnek az ember életében betöltött szerepéről szólnak. A narrátor gyakran vissza-visszatér a nyelvi kisebbségi helyzetből fakadó helyzetek bemutatásához, ami arra készteti, hogy részletesen kifejtse az (anya)nyelv(nem)ismerettel kapcsolatos nézeteit, s ezek olykor igen költői megfogalmazásokat eredményeznek.

Kun Árpád legújabb regénye a 2022-ben megjelent kortárs magyar irodalmi alkotások egyik jeles darabja, amely a bemutatott jelenségeket illetően igen széles skálán mozog, igyekszik hű képet festeni mindarról, amit északi hangulatnak, északi sajátosságoknak nevezünk. Sajnálatosnak mindössze azt tartom, hogy a kötet borítója nem túl igényes. Bár a bálnának időnként jut kisebb-nagyobb szerep a *Takarító férfi*-ben, mégsem tartom ezt elég hangsúlyosnak ahhoz, hogy a könyv borítójára egy ekkora bálna kerüljön. Első ránézésre úgy tűnt, hogy egy, az 1970-es vagy 1980-as években megjelent könyvet tartok a kezemben.

novella

SZÉPIÁBAN LÁTNI
A VILÁGOT

Fehér Miklós

Lillának az Újvidék–Belgrád közti autópálya-szakasz a kedvence. Ezen az úton szeret a leginkább vezetni. Szabályos, 10 óra 10 perces óramutatóval megegyezően fogja a kormányt, a szerbiai előírásoknak megfelelően 130 km/h-s sebességgel utazik. Többnyire a jobb oldali sávban, s csak akkor teszi ki az irányjelzőjét, amikor egy lassabb járművet előz. Ekkor először mindig a viszapillantó tükörbe tekint, ha pedig biztonságosan átsorolhat a másik sávba, csak addig marad ott, amíg elhalad a másik gépkocsi mellett. Gyakran tehérgépjárműveket előz meg, de már egészen megszűrve azokat az autót is, amelyek gyengébb motorral rendelkeznek az övéénél, és hamar felkészül a sávváltásra.

Lilla nem azért kedveli az Újvidék–Belgrád közti autópálya-szakaszt, mert az a legjobb minőségű, hiszen korántsem erről van szó. A Nikola Tesla Repülőtérhez közeledve egyenesen förtelmes az aszfalt. Máshol, fejlettebb országokban a hegyi falvak közti átjárók egyenesebbek és időben is tovább bírják, mint a lyukacsos, foltozott rész. De Lilla hálás ezért is. Hogy egyáltalán ilyen van. Amiért mégis a leginkább kedvel itt autózni, az a fények miatt van. Közvetlenül azután, hogy elhagyta az újvidéki fizetőkaput, s pont ott, ahol az újvidékiek csatlakoznak a főváros felé tartó útszakaszra, ott a legszebbek a fények. Ezen a tájon visszavesz a sebességéből, mintegy 110 km/h-ra, hogy tovább élvezhesse a látványt. A különösen kialakított köztéri lámpaoszlopok megteremtik számára a flow-élményt. Lilla most is egyedül van, siklik a hajnali sötétségben az ég felé, melybe csak a sár-

gás világítás tör be. Amikor kicsi volt, mindig a hátsó ülésen szórakozott: az esőcseppek áztatta ablakokon azt figyelte, melyik csepp ér le előbb az üveg aljára; amikor pedig fáradtan feküdt, képzeletben azt játszotta, hogy egyik villanyoszlopról ugrál a másikra, közben fejben számolta, hány van belőlük pontosan. Az autópályán mindig az apukája vezetett, mert az anyukája – bár nem vallotta be – félt a nagy sebességtől, s a legtávolabb Szabadkára tudott eljutni nyugodtan. Újvidék már túl nagy kihívás volt a számára, bár ezt még teljesítette, a vajdasági tartomány szívébe utazva már nagyon ideges volt.

A nagy sebesség ellenére Lilla örömmel bámulja a szépiavilágot teremtő lámpákat. Úgy érzi magát, mint egy feelgood sorozatban, amely olyan csodás élménnyel ruházza fel az embert, melyet definiálni sem igazán tud. Visszaemlékszik arra az időszakra, amikor egyetemistaként hétről hétre 33 sorozatot követett, többnyire amerikai és angliait, de akadt közte talán egy spanyol is, amely a világvégéről regélt. Akkor úgy tartotta, ez a szuperképessége, hiszen mindegyikkel szinten volt, így mondta mindig, szinten van, a sorozatokkal, azaz mindegyiknek látta már a legutóbbi epizódját is. Ezekben a feelgood sorozatokban családi történeteket látott, és minden családnak megvolt a maga problémája, ám bármekkora dráma is szötte át a kalandokat, az ember mindig boldogan kelt fel a kanapéről egy-egy 40 perces rész megtekintése után. Lilla szeret az elméjében elmerülve bolyongani, a szépiás fények, mint egy filter, úgy kebelezik be. Nem a vadnyugaton vagy valamelyik dél-amerikai álomvilágban képzelel el a sötétségbe való siklást, sokkal inkább egy könnyebb, hétvégi családi tragikomédiában barangol. A rádióból halk zene szól, ő pedig ugyanúgy játszik, mint régen: egyik oszlopról ugrál a másikra, és kedvenc szuperhősét utánozza. Pókember hálókát lött ki a kezéből, szövögetett, Lilla is így közlekedik a levegőben. Nyelvével halk csettint az autó biztonságos belsőjében, és a csettintésekkor egy új fonat lövell ki a testéből.

Minden egyes új fonat egy lehetőség a továbblépésre: menekvés a meglévőből, mely holtakkal és betegségekkel teli; menekvés az ismertből az ismeretlen felé; menekvés a csalódást keltő múltból a reményt keltő jövőbe. Lilla 110 km/h-val hajt a szépiában teli autópályán. Feje fölött a sárgás fény kétoldalt belőg a látómezőjébe, s ahogyan maga elé néz, csak a fényrengeteget látja az Újvidék–Belgrád útvonalon. Lilla nézi a világot, és ahogyan szépiában látja a tájat, arra gondol, milyen jó lenne csak suhanni és suhanni a pók szötte hálókra a mindörökké...

BORBAN VAN AZ IGAZSÁG

Kolter László

Az egyik pohár a másiknak:
 – Miért vagy félig töltve?
 – Nem hallak, gyere közelebb!
 – Azt akarom kérdezni, hogy miért vagy csak félig töltve.
 – Isznak belőlem, ha jól érzem, bort isznak belőlem. De te miért vagy üres pohár?
 – Mert akinek töltötték belém, meghalt.
 – Mi történt veled?
 – Ivott...
 – Miből?
 – Belőlem...
 – Miért nem szóltál rá?
 – Már csak akkor szólhattam volna, amikor megitta az utolsó kortyot belőlem, ezért vagyok ennyire üres.
 – Sajnálom.
 – Utólag mindenki okosabb...

A HALÁL

Meghalt.
 A halál pontos ideje: Ismeretlen.
 A halál oka: Az orvos vizsgálata alapján csendes és kíméletlen volt a halál. Az ember szíve megállt, légzése megszűnt, teste kihűlt.
 A halál körülménye: Váratlan, ismeretlen.
 A halál leírása: A legfőbb ismertetője, hogy nem válogat, és sosem akart rosszat.

könyv

VISSZATÉRÉS A HAGYOMÁNYOS KRIMIHEZ

Fekete J. József

Douglas Preston – Lincoln Child: *Halotti versek*. Fordította Kajsza Krisztina. General Press Kiadó, Budapest, 2020

A termékeny és méltán népszerű szerzőpáros, Douglas Preston és Lincoln Child főhőséről, Pendergast különleges ügynökről eddig húsz regényt olvashattunk magyarul. A *Halotti versek* sorrendben a tizenharmadik, tehát viszonylag friss (eredetiben 2018-ban jelent meg), de nem csupán kiadási évét tekintve, hanem a szerzőpáros ennyi könyvbe zárt történet után is tud újdonsággal szolgálni. Az FBI-ügynök, Pendergast alakja elejétől kiforrott: rideg, kimért, előzékeny és udvarias, szereti a luxust, többnyire egyedül dolgozik, noha olykor gyámleánya is besegít a bűnösök üldözésébe, az olvasó szerencsésére most nem, munkamódszere nem teljesen illeszkedik a szövetségi nyomozóiroda előírásaihoz és elvárásaihoz, mindenkiről mindent kiderít, és ismereteit az ügy megoldása érdekében zsarolásra is felhasználja, rendszerint sorozatgyilkosok nyomába ered, akik ritkán kerülnek bíróság elé, mert nem élnek túl a Pendergast általi leplezésüket. A tettesekhez a mindenre kiterjedő figyelme, aprólékos nyomfeltárása és briliáns logikai következtetései, pszichológiai és magatartástani ismeretei, rámenős kitartása vezeti el.

Ez alkalommal az FBI New York-i központjából Miamiába küldi a központ frissen kinevezett igazgatója, és egy fiatal, tehetséges ügynököt rendel mellé társnak, hogy az segítse a nyomozásban, meg hogy titokban megfigyelje, mert az igazgató szeretne okot találni, hogy megszabadulhasson a renitens Pendergasttól, aki a nyomozás érdekében a parancsok megtagadásától sem retten vissza. A rendkívüli képességű ügynök mellé rendelt, indián származású Coldmoon (Hideghold) öröklődik a

főnöke és a társa iránti lojalitása között, de annak ellenére is Pendergast pártját fogja, hogy nem mindenben ért egyet a módszereivel, bár maga is képes egyszerre kérni, követelni, fenyegetni és zsarolni. Személye végül szimpatikussá válik, és a két ügynök közti súrlódások ironikus és humoros felhangjai gördülékennyé teszik az egyébként is pergő cselekményt.

Florida az Atlanti-óceán partján fekvő, túlnyomórészt sík, homokos, karsztos vidék, tengerpartja sűrűn lakott, kedvező éghajlatának köszönhetően lakossága zömmel idegenforgalomból él, szárazföldje viszont szinte néptelen, sok a tó, és itt fekszik a mocsarairól és a bennük élő aligátorokról nevezetes Everglades Nemzeti Park. A regényben egyaránt színhelyül szolgál az állam legnagyobb városalakulatának, Miaminak a nyüzsgő, szinte soha nem nyugvó turisztaparadicsoma meg a hullók uralta kietlen mocsárvidék, miközben a két különleges ügynök az USA más államaiba is kénytelen kiruccanni a nyomozás sikerének érdekében.

Történik ugyanis, hogy Miamiában gyors egymásutánban ugyanazzal a módszerrel meggyilkolnak három fiatal nőt, torkukat egyetlen metszéssel elvágják, mellkasukból a szívüket kivágják, majd a köztemetők egyikében valamelyik sírra helyezik, ahol tíz évvel korábban öngyilkosságot elkövetett fiatal nők nyugszanak. A rendőrök a kimetszett szívek mellett megtalálják az elkövető írásos üzenetét is, amelyek rendre irodalmi utalásokat is tartalmaznak. Az egy évtizeddel korábban öngyilkos nő mind Miamiában élt, de más-más államban végeztek magukkal, minden előzmény nélkül. Az egykori halálesetek és a mostani gyilkosságok közti összefüggés egyértelmű, de a rendőrség számára értelmezhetetlen, mindaddig, amíg Pendergast

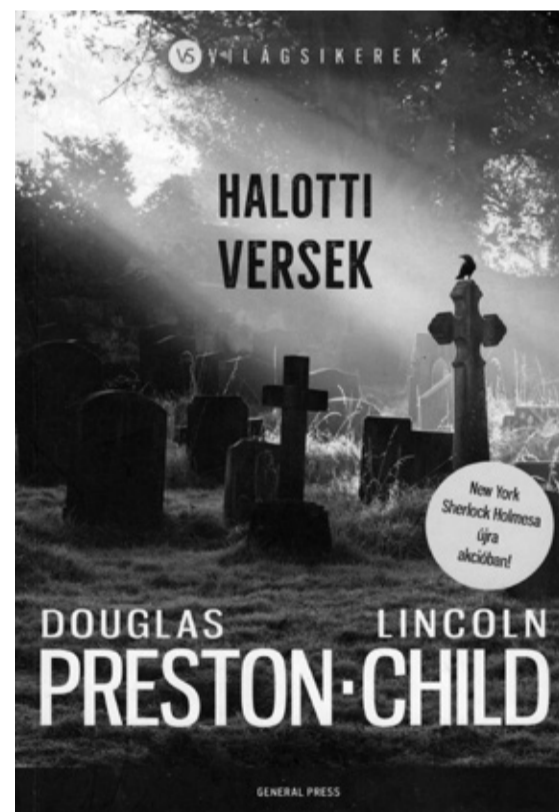
egy rátermett, akkurátus korböncnok segítségével rá nem jön, hogy a temetőben nyugvó hölgyek nem követtek el öngyilkosságot...

A regény viszonylag sok szereplőt mozgat, rájuk az emberi magatartások galériájának bemutatása érdekében van szükség, van itt szülő-gyermek, főnök-beosztott, férfi-nő kapcsolat, állhatatosság, bosszú, vezeklés, kitartás, dolyf, alázat, árulás, megtévesztés, segítőkészség, profizmus, hanyagság, lojalitás, bajtársiaság, büszkeség, szerénység, előítélet, elfogadás stb. Ami viszont nincsen: semmi misztikum, semmi ember- vagy természetfölötti, sem kérdés a tudományos ismeretekkel, ami, valljuk be, nem idegen egyik szerzőtől sem. Ám most visszatértek a „hagyományos”, sallangoktól mentes, noha brutális krimihez, hőseiknek saját intuíciójukra, logikájukra támaszkodva kell megoldaniuk egy, illetve több, összefüggő ügyet. A tudomány terepére mindössze a bonctani ismeretek szemléltetése viszi el az olvasót, de a bűncselekmények feltárása érdekében erre feltétlenül szükség volt.

Elég sok könyvet olvastam már mind Douglas Preston, mind Lincoln Child tollából, de még mindig nem jöttem rá, melyiküknek milyen szerepe lehet a közös munkában. Egyelőre odáig jutottam, hogy „amatőr Pendergastként” gyanítom, hogy az indián származású Coldmoon különleges ügynök alakja Preston ötlete kapcsán került a regénybe, ugyanis Preston az *Égi jel* című regényében foglalkozik a navahó törzs kultúrájával, részletesen leírja kávéfőzési és fogyasztási szokásukat, ami Coldmoon ügynöknél is megjelenik,

noha ő dakota vagy lakota származású, később is megjelenik Pendergast mellett a regényekben. A négykezes munka most is jól sült el, bár kissé zavart, hogy a két különleges ügynök nem kapott az FBI floridai központjában szolgálati gépjárművet, csak egy drogdílerektől elkobzott kocsit adtak nekik használatra, de a regény végére rendőrségi rádióadó-vevő és sziréna is termett a Ford Mustangban. Nem különben meglepő, hogy Pendergast lepusztult, „ideiglenes” irodájában nincsen számítógép, majd Coldmoon egyszerre csak a számítógépen keresgél ugyanott.

Régi olvasója vagyok a General Press Kiadó könyveinek, és dicséretesnek tartom a fordításokat meg a korrektori munkát, de ebben a regényben három nyomdahibát is találtam, ám nem olyat, ami zavarta volna a szöveg nyújtotta élvezetet.

AKIK OTT LEHETEK VOLNA A VALÓDI TÖRTÉNETBEN IS

Mészáros Zoltán

Lovas Ildikó: *Szép Amáliák*.
Forum Könyvkiadó, Újvidék,
2022

Tetszetős és elegáns küllemű regénnyel rukkolt elő a Forum könyvkiadó 2022 novemberében. Terjedelmét tekintve is kitűnik a manapság a Vajdaságban megjelenő szépirodalmi művek közül.

Nagyregény csupán néhány van a vajdasági irodalmi kánonban. Lovas Ildikó azonban (kánon ide, kánon oda) egy ilyen rukkolt elő. A vajdasági magyar közönség ugyan megismerkedhetett ekkora terjedelmű alkotásokkal, de azok nem róla szóltak. Külföldi példákat említhetnénk, a magyarországi írók közül pedig például Spiró György, Esterházy Péter írt ekkora szövegeket. Lovas Ildikó regénye Szabadka-centrikus, és aki ismeri a várost, a történetét, annak többet ad, mint az átlagos olvasónak. Ebben egy kicsit Joyce *Ulysses*-éhez hasonlít, de időbeliségük teljesen más, noha a lélek belső mozgása a *Szép Amáliák*ban is hangsúlyosan jelen van, sőt néhány más szereplő érzésvilága is kitarul előttünk, ha rövid időre is. A hőmpölygő szövegben az író mégis megadja a kapaszkodókat az alaposan olvasónak, így akkor is érthető, ha az ember nem ismeri jól Szabadkát.

Persze nem vagyok irodalomtörténész, az azonban biztos, hogy Lovas Ildikó e műve nagyregény, ugyanakkor a nyelvi fe-

gyelem és lelemény, a bemutatott korszak – száz év – fordulatokban gazdag voltának érzékeltetése sem mindennapi, ahogyan az sem, hogy egy ekkora hőmpölygő és örvényes szöveg született. Azt is mondhatjuk, hogy már rég (soha) nem írtak ilyen regényt a Vajdaságban. Lovas Ildikó sokat készült, sokat kutatót, az eddig megjelent alkotásai folytán elegendő rutinnal rendelkezik ahhoz, hogy az olvasót megszólító és érdeklődését folyamatosan fenntartó regényt írjon.

A mű tele van meglepetésekkel, kérdéseket tesz fel, hogy majd a szöveg választ adjon rájuk. A történet több szálon fut, egy történetcsokor. Sőt mi több, úgy lebeg a fikció egén, hogy közben nem sérti a realitások talaját sem. Minden benne van, ami történetileg fontos – csak nem tankönyvszerűen, nem a háttérben magyarázva, hanem a szereplők élete által, érzéseik, gondolataik, párbeszédek reflektálnak a történelemre. A könyv értelmezéséhez nem nélkülözhetetlen, de fontos a helytörténet ismerete, azokkal együtt, akik szerepet játszottak a korszak Szabadkáján. Alighanem csak a szerző tudja, hogy ki a valóságos szereplő, és ki a fikatív (a Szép Amáliák ilyenek). De Kónya Lajos, a nagy műveltségű szerkesztő, tanár, a jugoszláviai Magyar Párt szabadkai főtitkára nem az, noha ő is fikatív lehetne olvasói szemmel, hiszen emlékéit elfelejtették, mint ahogy azt is,

hogy volt időszak, amikor Szabadkán hat lap jelent meg.

A történetírásban is szükség van a kreativitásra, hisz anélkül nem alkotható meg az egykori valóság. Egy történész a pontosságra, a források helyes, kritikus használatára törekszik, sőt időnként a teljességre. Egy író pedig szabadabban lehet kreatív, hisz nem a leckét kéri rajta számon. De a *Szép Amáliák*nak mi a szerepe? Aki erre kíváncsi, és a sok részletre, az elmúlt száz év korzzellemére, olvassa el a könyvet.

A szerző posztmodern fogásokat is alkalmaz, ám nem viszi túlzásba, mint például Balázs Attila a *Kinek észak, kinek dél* című regényében. Vagyis ezeket visszafogottan alkalmazza, és akkor, amikor funkciójuk van. Tehát a szavak lefedése, áthúzása, aláhúzása, amelyet a Word világa hozott számunkra, ritka. Érdekes azonban, hogy a motó, ami nincs is, négy áthúzott bibliai idézet. Ellenben a posztmodern másik „fegyverét”, az idézeteket bőségesen alkalmazza, hiszen újságokból kutatót a sok adat után – az újságok azok, amelyek az eseményről nap mint nap tudósítanak, reflektálnak arra, ami történt.

A könyvben sokan sokféleképpen szólalnak meg, általában életfilozófiájukat, politikai nézeteiket, a történelemhez való viszonyukat mondják el. Az újságcikkek, a kiadványokra való utalás még egy csavart adnak, hiszen a valóság megragadásá-

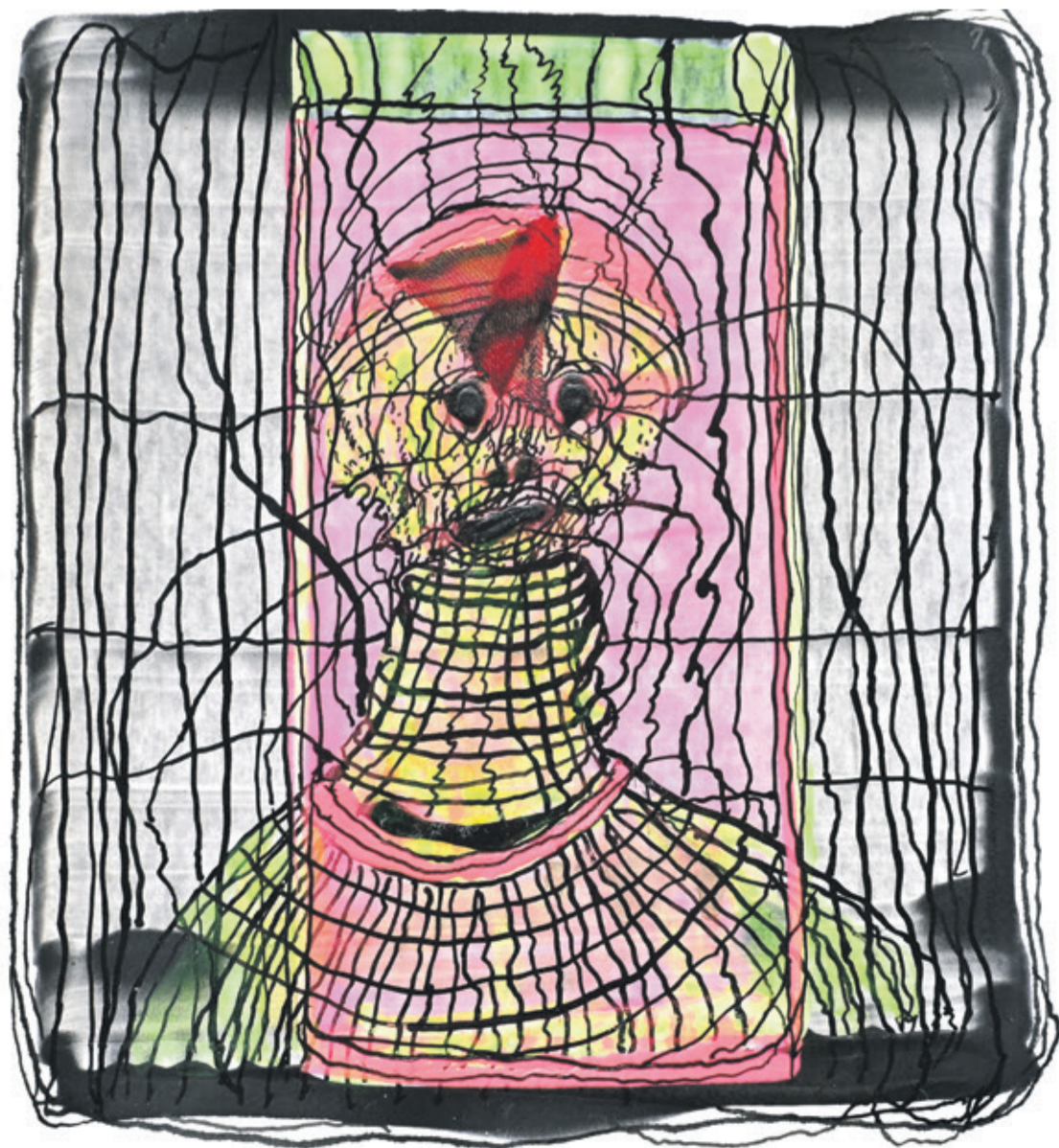

ban és annak különböző regisztereiben hozzájárulnak a történethez. A *Szép Amáliák* mégis egy történet, amely az olvasóban születik meg attól függően, hogy milyen ismeretei, érdeklődési körei vannak, mennyire szereti az egzakt dolgokat, és mennyire élvezi a fantáziát és a szereplők, helyzetek hosszabb, rövidebb leírását.

A mű terjedelme több mint 570 oldal. Ugyan az 555. oldalon szerepel a Vége szó, ám a szerző ezt követően két – a történethez kapcsolódó – vendégszöveget közöl a lánynevelésről és a házasságról, majd ír egy utószót, melynek címe: *Utószó helyett*. Ebben az egyik fontos igazságot mondja ki: a múltat úgy őrizhetjük meg, ha a legtöbbféleképpen értelmezzük, miközben azt is kimondja, hogy könyve fikció, annak ellenére, hogy sok szereplője valóban élt, és ott, ahol a regényben is van. Azzal, hogy a szerző pontosan használja a történelmi és kronológiai, valamint a helytörténeti adatokat, a fontos emberek nevét és helyzetét is pontosan ismeri, olyan hálót feszít története köré, amelyben Amáliák és más mellékszereplők akár léteztek volna is. Hogy a regény kinek mennyit mond, vagy kit mennyire bír rá, mondjuk, internetes keresésre (hogy ki is az, aki a szövegben szerepel), az attól függ, hogy az adott olvasó mennyire ismeri a témát, és mennyire kíváncsi. Egyébként teljesen értelmezhető akkor is, ha az olvasó „csak” kíváncsi a két Amália sorsára. A kötet Szabadka-központú, emellett Apatinhoz, Palicsához, Újvidékhez,

Nagykikindához és Zomborhoz is kapcsolódik a két Amália, illetve a történet. Sőt az általában nem ismert Bácsstóvárosról is szó van (utóbbiról csak említés szintjén, de fontos említés szintjén).

A regényt nem lehet egy szuszra elolvasni, tehát valamilyen terv szükséges. Azt sem mondhatjuk, hogy könnyű a szöveg, hiszen gyakran elgondolkodtatja, átgondolásra készíti az olvasót. Akár sokkal több magyarázó lábjegyzettel is el tudnám képzelni, amelyek előre és hátra is mutathatnának, hogy olvasás közben előrehaladva vissza tudjunk keresni az éppen aktuális szál máshol elejtett végére. A narráció több szálon fut, azaz úgy sodródik (össze is), és szintjei is vannak, amikor a 20. század fordulójából szólal meg valaki, akkor annak a korszaknak a stílusában beszél. Hasonló módon az újságírás is ilyen értelemben van jelen. A szerző a cselédregényből más jellegű regényt is formál, hiszen sok történetet mesél el párhuzamosan, és az a párhuzamosság teszi a művet intellektuális kihívássá. A *Szép Amáliák*at nem lehet csak úgy olvasni, hogy kényelembe helyezük magunkat, és kikapcsolódunk. Bele kell sülyedni a történetekbe, kérdéseket kell feltenni magunknak, vagy észrevenni, amikor a könyv tesz fel kérdést, társalogni is lehet a szöveggel. Végül is úgy íródott meg, hogy mindenkiől azt hoz ki, ami már benne van, és amihez kötődik. Annyi olvasata van, ahányan olvassák, és azt hiszem, hogy ez célja is volt a szerzőnek a kötet bonyolult struktúrájával.

A könyv műfaja „cselédregény”. A cseléd definíciójával kezdődik, amelyet a szerző több szempontból vizsgál már az elején. Főszereplői nők, és férfiként érdeklődve olvastam, hogy a különböző hölgyekben hogyan csapódik le a valóság, ahogy az interakciók folynak az emberek és a nemek között. Tehát elmondhatjuk, hogy a mű nyit a pszichológia felé is, de távolról sem csak ez a döntő. És mivel nem lehet úgy olvasni, mint egy lektúrt, sorra következnek az egészen különböző helyzetek, ezért kell visszaemlékezni olvasás közben. Másrészt a nagy történetírással felel is a szöveg, hiszen a trianoni tragédiát úgy meséli, hogy közben nem említi a megszokott neveket, hanem az újságírók, a piaci kofák és felvásárlók, pálkák és/vagy sörös hangulatú beszélgetések által jelenik meg a történelem. Persze az országvesztés nem maradt ki, de annak számomra a „leghitelesebb” fiktív intim leírása található, ahogy a szerkesztőségben kötetlenül beszélnek róla. S ehhez korabeli idézet is társul az okokról, amelyek közül néhánnyal a főszórú történetírás is egyetért. A szerző finoman érinti a nemzeti identitásváltás kérdését is, hiszen az egyik főhős, Amália Schön a királyi Jugoszláviában inkább magyarnak mondja magát, mert úgy érzi, hogy a svábokat még kevésbé szeretik. Történelemszempontból viszonylag jól tudom, mi történt Magyarországgal az első világháború végén, és automatikusan is eszembe jutnak a dátumok, személyek. Ezek jelen is vannak Lovas Ildikónál, csak nem történetírói stílusban, hanem úgy, ahogy az események átjönnek a szereplők személyiségén, pontosabban úgy, ahogy ő látja. Én is úgy érzem, hogy az országvesztés dolgával kezdeni kell valamit, hiszen nem ismételtethető még egy évszázadig ugyanaz a narratíva. Sőt úgy is érzem, hogy az első világháborút övező sötét bűt is el kell engednünk valahogy. Lovas Ildikónak volt/van egy alternatívája, ez pedig az, ahogyan szereplői saját perspektívából beszélnek el a történeteket, ám nem naivan, tiszteltlenül, okoskodóan. A kötet egy hihető háttértörténetet tár elénk (akár így is alakulhatott volna a szereplők sorsa), amelyben szintén benne van az első világháborús vereség, a mozgósítás, a hősi halottak, a tifusz, a bakák, a spanyolnátha stb., csak másként. Valahogy úgy, ahogy az Amáliák vagy az újságíró Bezzegh Misike látják, akiből a könyv végéig Mihály, majd Misi lesz, a vitapartner, akivel Amália összecsapathat az éppen aktuális helyzet értelmezésében.

A szerző jó érzékkel találta el, hogy az újságírás lehet az a média, amely összeköti az ebben a regényben nem elmesélt fő történelmi narratívát (amit az iskolákban tanítanak vagy nem tanítanak, amit az egyetemeken ku-

atnak vagy nem kutatnak) és a mindennapok történéseit, ahogy Szép Amáliák láthatták, megírhatták volna, ha ez nem egy regény lett volna, hanem memoár a mindennapokról. Mindkét Amália elgondolkodott, és átengedte magán a történelmet, pontosabban az éppen akkor történt, és így tesz a majdan felnövő kislány is, akinek édesanyja „kihullik” a történelemből, mert szülés után meghal.

A kötet, noha földrajzi lefedettsége is van (Bácsóváros, Zombor, így kerül Szép Amália Szabadkára, és van egy nagykindai rész is), mégis szabadkai regény, amelynek a horizontja Budapesttől Belgrádig nyúlik, Szegedet, Rösztét, a demarkációs vonalat említve. A történet sodra azonban úgy hozta, hogy Apatint mutatja be a szerző a leghosszabban és legtárgyilagóssabban, könyvből is idézve, amely megállapításait Amália hazugnak érezte. A mű vége felé Apatin az, ahol fontos cselekmények is történnek.

A regény gyakran a nyomdászok szintjéről mutatja be a valóságot, ami azt is jelenti, hogy az elején kifejezetten autentikus módon jelenik meg a korszak szociáldemokráciája és az a feszültség is, amit hordozott az az időszak. Szép Amália ugyanis nemegyszer a szabad ég alatt alszik, a másik (az akkor még Schön) Amália másként érkezik. Jellemző, hogy a nyomdászok segítenek Szép Amálián, akik egyébként a legműveltebb munkások voltak.

Mint említettem, a magamfajta történész nagyon érzékeny a tények interpretálására. Lovas Ildikó könyvében a tények rendben vannak, az utcák nevét, hogy hol és mi volt, azt a szerző a helytörténetbe mélyedve ismeri, az értelmezések pedig szabadok, hisz ettől regény a regény. Az köztudott Lovas Ildikóról, eddigi műveiből, hogy Szabadka helytörténetének nagy ismerője. A lényeg azonban a történet, amelynek szüksége van „egy kabátra”, és ez a Város. A könyvnek van impulzusmomentuma, azaz egyféle lendülete is. A szerző nem mehet szembe sem a nagy történelemmel, sem a helytörténettel. A felépített fikciót a történelem dinamikája löki előre, a szereplők reakciói, érzései által. Akármennyire is Szabadkán játszódik, és akármennyire is száz évet ölel fel a regény, a szerzőt az ember érdekli. Az egész alkotást mégis fikcióként kell olvasni. Ez pedig a két Amália térben és időben találkozó története, azaz, hogy az egyik Szép Amália Schön Amália volt, de a délszláv államban a hivatalnok egyszerűsítés után később Szép Amália lesz hivatalosan ő is. Ez az a történet, ahogy Lovas Ildikó kitalálja, hogy az impériumváltásnak nevezett uradalom-, illetve szuverenitásváltásról egy sohasem írt történetet is megír, amely más-

ként foglalkozik a katonákkal és a nagypolitikával, az összeomlással, mint ahogy megszoktuk. Nem foglalkozik velük, de nem hagyja ki a történetből őket sem. Oda kell figyelnie az olvasónak, hogy a történet hogyan viszonyul a száz évvel ezelőtti valósághoz. Ha egy történelemkönyvet lapoz fel, akkor adatokat tud meg, ezzel ellentétben ebben a műben érzelmeket, emberi viselkedésmintákat, hozzáállást talál, és mindenekelőtt a történetet.

A kötet, úgy érzem, az impériumváltás éveire csúcsosodik ki, de ezt nem egy fejezetben tárgyalja a szerző. A Nemzeti Tanács első világháború végén történt megalakulásának eufóriáját átélő cseléd (Fischer Rózsi) a forradalom ígézetében mindent remélt. E szereplő jókora csacskságokat mond, amit szintén egy mellékszereplő, öreg Grgo Blesic hűt le, aki jól ismerte a szabadkai helyzetet, és nem a vágyvezérelt gondolkodás jellemzi, mint cseléd beszélgetőpartnerét. A háború végétől a szerző játszik a történelem dinamikájával, hiszen minél több eseményről számol be, annál több szereplő érzéseiről és gondolatairól ír.

A szerző következetesen sejteltetemesen vezeti át a történetét az első világháború utáni élet felé. (Egy szálát 1944-ig nyújt, szépen folyik át Szép Amália története az unoka, Szép Emília történetébe. Szép Amáliáról szűkszavúan csak annyit tudunk meg, hogy fiatal nagymama és újságszerkesztő. Lánya, Lia az unoka, Emília születése után halt meg. De a történetnek nincs vége. Schön Amália jelen van, amikor Emiliát tízévesen golyólovás éri 1944 karácsonyán.)

Úgy látom, hogy az első világháború végén kezdődő korszak lett az, amelyben a magyarok számára a cselédvilág elkezdődött. Ugyanakkor megalakult a Magyar Párt, és kitárult az ideológiai piac, főleg egy kisebbségi számára. Ezek vitákat generáltak, aminek a bemutatására a szerző Kónya Lajos újságjának szerkesztőségét választotta, ahol az akkori korszak vezető értelmiségének nem fiktív nevei is megidéződnek. Ekkortól Schön Amália – akinek a zsebében Szép Amália cselédkönyve volt, amelyet a véletlen folytán vett fel a padlóról – több figyelmet kap. Épp Schön Amália névváltoztatása kapcsán találkozunk azzal, hogy a korábbi magyar bürokráciával szemben a szerb egészen laza, sőt lenéző (hogy olyat is mondjak, amit én gondoltam bele a helyzetbe).

A második világháború időszakát erőteljesebb diszsonanciával mutatja be a szerző, beleszöve a két háború közötti momentumokat is. Élesebben látatja a törvonalakat. Ismét az olvasó elé viszi a történeteket, de nem direkt módon, hanem úgy, ahogy azt a hősei átélhették volna. Visszatérő motívum a búzaégetés, Simokovics Rókus és Mayer Ottmár, a Híd. Egyes szereplők életé-

ben – helyzetükből fakadóan – ugyanis erőteljesen jelen van a baloldaliság (az a baloldaliság, amely akkoriban az volt, ami, és nem csak álca), a szocdemek, a kommunisták, a nemzeti keresztény oldalt leginkább Kónya Lajos képviseli, aki keresztényszocialista még Prohászka Ottokár idejéből. A történetész ebben a részben egyszerűbb, hiszen a szerző elsősorban a száz évvel ezelőtti forrásokban merült el, és a szöveg nagyobbik fele erről szól. A második világháborús részben több szerkesztőségbe betekintést kapunk, ilyen a Híd és a Hírlap, ezenkívül szóba kerül a Népkör és a Bácskai Napló nehéz sorsa, a szereplők a Kalangyát is megemlítik.

A két világháború közötti magyarság életével kevesebbet foglalkozik, ám figyelemre méltó idézeteket találunk, például a „magyar írófejedelem” nyilatkozatát arról, hogy csak nagyjából ismeri a jugoszláviai magyar irodalmat, mert nem látja az újságokat, amelyekbe írnak. Nem meglepő, hogy ebben a részben is csupán említés szintjén ad kapaszkodókat a szerző a történelemhez, és az újabb impériumváltás meg Horthy látogatása is kevésbé hangsúlyosan jelenik meg. A második világháborúban történt tragikus dolgokat nem hallgatja el, de nem is emeli ki. A háború utáni időszakban, pontosabban 1952-ben viszont megjelenik Sárkány Szilveszter, aki – a regényben ugyan nem mondják ki a Kopár-sziget nevét – megjárta a Goli otokot. A Sztálin–Tito-konfliktusról egy színházi előadásról közölt terjedelmes írás alapján hosszabban értesülünk (Sinkó Ervin: *Elítéltek*). Érdekes, hogy ekkor jelenik meg a vajdaságiság is, és az az akkoriban sokszor hangoztatott – szerintem – minősíthetetlenül ocsmányi közhely, hogy az írók írjanak úgy, hogy méltóak legyenek azokhoz, akik a vérüket adták Jugoszláviáért. Ebben a korszakban már Amália öreg, és az élet sajátos bölcsésége tette.

Az utolsó mintegy 100 oldalon összeadódik minden, ami az elmúlt száz évben történt, az 1999-es bombázásokig is eljutunk, és a 2011-es Szent István-napi ünnepségre. Ugyanakkor a történet kigombolyodik. Az olvasó számára is világossá válnak a dolgok és a történelem is, miközben benne élnek az immár idősödő Szép Amáliák. Kiderülnek a titkok, a szerző elvarrja a történetek szálait. Végül is 1999-ben mindkét Amália elhunyt, a temetéssel való bonyodalmak szurreális eseményeket tartalmaznak.

Emília az egyik Amália unokája, akinek élete az 1944-es lövés után a másik Amáliához kapcsolódik, a szocialista Jugoszláviába illeszkedik be, és Munkaakció-szervező lesz (ORA – Omladinska radna akcija). Ennek kapcsán a Palicsi-tó is szerepel, amelyet a szennyezettsége és a halpusztulás miatt fel kell

újítani, a kor szokása szerint a szocialista Jugoszláviában munkaakció keretében. Az 1999-es bombázásokról is olvashatunk, de a szerző itt sem a közhelyekkel él, hanem a pontos adatokat, az érzéseket, a kapcsolódó történeteket kapjuk tőle.

Végül is a regény azt mutatja meg, hogy milyen a viszonya a szerzőnek az elmúlt század történetéhez. Ezt mesélte el a két Amália kacskaringós élettörténetén keresztül.

A szerző sokkal kevésbé foglalkozik a férfilellyel (ha valakinek van kedve, írjon egy „férfiregényt” az időszakról), a legmarkánsabb pillanatra tér vissza többször, ahogy Spitzer Feri a könyvében hozzáérve kalauzolja Amáliát. A sokat szereplő Bezzeg Misike (ebben szinte biztos vagyok) kitalált személyiség, nincs benne mélység, de arra jó, hogy mindenkor közvetítse a közhangulatot. Kónya Lajos viszont – mint említettük – létező személy, akinek a könyv emléket állít, egyben visszahelyezi az őt megillető posztra a magyarság emlékezetébe, úgy, ahogy a szerző gondolja. Noha mindkét szereplőre igaz, amit a szerző a kötet végén le is szögez: Vannak a regénynek olyan szereplői, akik akkoriban éltek, sőt hivatalos viseltek, azonban minden hasonlóság fikció, azaz a történetük, beszédük, megjelenésük a szerző fantáziája révén válik a mű részévé. A könyv egésze valahogy helyreteszi, pontosabban a kellő erővel nyomja a megnyugvás felé a száz éve történeteket, mert Trianont nemcsak megsiratni, vagy dühöt érezve lehet átélni, hanem csak úgy átélni is lehet, és a szerző szeretett városáról sem ismételt közhelyeket, hiszen jól tudja mindenki, aki éli, hogy az együttélés nem mindig harmonikus, sőt időnként nehezen élhető meg. Persze mindezt mondja úgy, hogy nem vitatkozik senkivel, nem mar bele egyetlen szereplőjébe vagy a városban élő más etnikumokba, egyszerűen élénk tesz egy történetet.

A szöveg többrétű, érdekes, a mesélő, leíró természetesen a kiművelt magyar nyelvet használja, a cseléd, az újságírók már máshogy beszélnek, kötetlenebbül, elengedettebben, és aki ismeri Lovas Ildikót, az azt is észreveszi, amikor az író a naponként használt fordulatát, hangját, stílusát építi bele a szövegbe, nyilván tudatosan.

A szerző kimondja: aki meg akarja érteni a jelenét, annak kell hogy legyen valamilyen múltképe. A múltból való kép létrehozásáért olvasott Lovas Ildikó történelmi műveket, korabeli újságokat, és ez alapján engedett teret a fantáziájának, annak, hogy az emberek éltek, a történelem meg folyt és folyik, mert ez a dolga.

A valóság pedig nem is létezik, csak különböző emlékei, ennek a könyvnek pedig nem egy olvasata van, hanem annyi, ahány olvasója.

HÁBORÚ ÉS ROCK AND ROLL

Egész este megint a Novi Sadot hallgattam, lépett be a konyhába a fiatal szomszédasszony, én meg néztem a sarokból, szerettem volna megérteni végre, mi olyan nagyon fontos neki ezzel a Novi Saddal, hogy folyton arról mesél. Jobban szeretem azt a beatzenét, amit ott adnak, tette hozzá egyszer, amikor már anyám sem bírta, megkérdezte, mitől jobb, mint a Kossuth rádió. Ezzel én még nem kaptam választ a kérdésemre, szemlétemást anyám sem tudott mit kezdeni vele, csak bólintott, és közben gyúrta a kötelező két levél tészta a krumplis tésztahoz, mert amióta nagyanyánk is hozzánk járt ebédre, legalább annyi kellett egy évszorra. Egy levél kevés, kettő kicsit sok, de inkább legyen több, mint kevesebb, mert az öregasszony panaszkodni fog a fiának, hogy még enni se kap, ha marad, legfeljebb hazaviszi, és megeszi vacsorára, jegyezte meg cinkos pillantással anyám, a szomszédasszony meg rákontrázott, úgy van, az öregnek még egyszer annyi jár, mint a fiatalnak, hálából vagy cserébe a háborúért, a sok nélkülözésért.

Innentől kezdve számomra értelmét veszítette a beszélgetés. A Novi Sadról szóló beszélgetést még csak-csak hallgattam volna tovább, de a háború meg a régi dolgok egyáltalán nem érdekelték. A Novi Sad meg a beatzene se nagyon, de annak legalább nem volt olyan öregsza, mint az összes többi témának, amiről a felnőttek beszéltek előttem. Főleg ha a nagyanyám is megjelent.

Színe, szaga, kiterjedése volt mindennek, ami idegen volt tő-

lem, meg tudtam volna jelölni a határokat, hogy mi az, ami a közelemben érhet, és mi az, amit olyan távol tartok magamtól, hogy ne is tudjon hozzám férközni egy-egy délután. Hogy miért éppen délután, arra nemigen tudnék magyarázatot adni, talán mert akkor voltam otthon, és általában délutánonként járt át hozzánk a szomszédasszonyunk, akit anyám tanított az életre, miközben én ott ültem a ruhás ládára kuporodva a sarokban, és behúzott nyakkal hallgattam őket egészen addig, amíg az öregsza meg nem csapta az orromat, mert akkor folytattam az olvasást.

Eszükbe se jutott megkérdezni, hogy nem zavar-e, ha beszélgetnek, és ha érdekelte is volna őket a véleményem, én akkor se mondtam volna, hogy zavar, legfeljebb megvontam volna a vállamat. Vidám vagy szomorú olvasmányaimba merülve menekültem az öregsza elől, mely azonban még a préin vagy az Orinoco partján is örökké a nyomomban járt. A színe fekete vagy sötétbarna volt, nem szürke, időnként talán egész sötétkék, majdnem fekete, mint a nagyanyám berlinerkendője, ami nem is egyértelműen a hálal vagy a gyász kísérelése, sokkal inkább az életé, az öreg életé volt a szememben.

Tizenöt év telt el az utolsó háború és a születésem között, csoda hát, hogy tisztított minden, amikor meghallottam ezt a szót? Úton-útfélen előkerült, a férfiak folyton erről beszéltek körülöttem, a másik nagyanyám is, aki a doni katasztrófa után ott maradt özvegyen anyámmal

meg két húgával együtt, és meg se fordult a fejében, hogy újból férjhez menjen.

Rozi, a szomszédasszony megjelenése nem kis felüdülést hozott az életünkbe. Anyám állandóan lehangolt volt, mosolyogni elég ritkán láttam, de amióta Rozi felbukkant, és rendszeres vendég lett nálunk, anyámba is visszatért az élet. Miután annyit hallotta Rozitól, hogy így a Novi Sad, úgy a Novi Sad, egyszer megmutattatta vele, meg is jelölte az állomásréső mutatójának a helyét, hogy máskor is megtalálja, ha apám visszatekeri a Kossuth adóra, és ha látta, hogy ott vagyok mellette, csak füttyült az angol és olasz slágereket, ha meg nem vett észre, akkor énekelte is, ahogy értette a szövegüket, és amikor Rozi átjött, megbeszéltek az előző napi friss élményeiket.

Anyám mintha visszanyert volna valamit a fiatalságából, amit miattam veszített el. Túl korán szült, a házassága előtt sem igen volt alkalma szórakozni, az ötvenes évek amúgy sem a szórakozásról szóltak falun, mindenki örült, hogy maradt valami a házából, és nem verték széjjel decemberben az érkező oroszok vagy a visszavonuló németek. A bolgárok voltak az emberségesebbek, ezt nem is anyám, hanem a nagyanyám mesélte, persze nem nekem, hanem a falubeli asszonyoknak, akikkel mise után mindig megállt a templomajtóban, és ott átadták egymásnak a híreket, én meg közben hallgattam őket, mert bár öregsza volt, én nagy bizottsággal ki tudtam szűrni a történeteikből, ami érdekelt, és

azt el is raktároztam. Innen tudom, hogy a nagyanyám húgát is bolgárok mentették meg, akit két másik fiatal lánnyal együtt már vittek szekéren a szomszéd faluban berendezett orosz főhadiszállásra, hogy ott a tiszt konyhán segítkezzen, persze, ez csak ürügy volt, és a bolgárok nyilván tudták is ezt. A falu határában találkoztak össze a bolgár osztaggal, a bolgár tiszt kérdezte tőlük, hová mennek, mit keresnek a kocsin a fiatal lányok, és mivel az orosz katonák válasza nem elégítette ki, leszállította és hazaküldte nagyanyám húgát a másik két lánnyal együtt.

Így volt ez a háború alatt, amikor anyám még kislány volt, aztán ahogy nőtt, és közeledtek a hatvanas évek, nagyapám is egyre több mindent szerzett magának, és szép lassan felvirágozott a tönkrement kis családi gazdasága. Anyámra is szükség volt, ezért nem engedték továbbtanulni, hiába ment könyörögni hozzá az igazgató a nyolcadik osztályos vég bizonyítványát lobogtatva, hogy ennek a jófejű lánynak a gimnáziumban a helye, nagyapám válasza az volt, hogy ki fog akkor nekik segíteni a földéken, az állatok mellett. Hajthatatlan volt, mint mindenben.

Rozi nagyon szerette anyámat. Talán az idősebb testvért látta benne, el is mondott neki mindent, amit fontosnak talált az életében, anyám meg hálából vagy talán együttérzésből a maga higgadt hangján mindig tudott neki valami vigasztalót mondani. Rozi színt hozott anyám életébe, láttam, ahogy ketten gyakorolnak, Rozi tanította anyámat rockozni a félig kész, még burkolatlan terasz betonján, miközben bömbölt oda-átról a zene, Komjáthy György műsora, *Csak fiataloknak!* Ők ketten járták, én egy darabig néztem őket, aztán beálltam, egyre vadabban ráztam a fejemet, helyeztettem egyik lábamat a másik mellé, aztán egyszer csak Rozi is észrevette, elkapott, és hárman roptuk tovább fergeteges tempóban. Ha valaki meglát bennünket, azt hiszi, elment az eszünk. Tőlem még csak-csak elfogadták volna, de hogy két felnőtt ilyesmire legyen képes, azt már aligha.

A háború és a rock and roll keveredett a levegőben, ugyanúgy színe és szaga volt előttem mindkettőnek, mint az öregszenek. A háború az öregszenet, a rock and roll a fiatalságot képviselte, de én akkor még csak a színeket meg a szagokat láttam és éreztem, így a fel-felvillanó vörös és feketét, ami a háború volt nekem, meg a többnyire kékes-türkizes zöldben hullámozó, ámde pillanatról pillanatra változó, végül a szivárvány minden színében fölragyogó rock and roll zenét.

Lázár-Szűcs Anikó
Tükörversek

(Prelude
gyöngy szemed
némán pihen
mellemen
lágý kezed
csípõmre fest
madarat
madarat
fest csípõmre
kezed lágýa
mellemen
pihen némán
szemed gyöngye)

1.
versbe írom
rajzolom
betű tested
(i)
a lap tág fehérjén
némán fuldokolsz
hagyom
beleveszek a pillanatba
beleveszek
a pillanatban hagyom
fuldokolj némán
fehérjén a tág lapnak
tested
i betű
rajzolom
írom versbe

2.
dús sörényed
hátraveted
szád mosolyra görbül
egy pillanatra
szépnek tűnsz
tűnik a szép
egy pillanatra
görbe mosoly a szád
hátraveted
sörényed dúsát

3.
menj át a hídon
sóhaj nélkül
tedd össze kezed
védd magad
a vízben játszó
csillagfénytől
csillag,
fényvel játszó víztől
magad védd
kezed tedd össze
s nélküle
(sóhaj a hídon)
menj át

4.
kapaszkodj belém
ne félj
le nem rántalak
a fehér hídkorlát árboáca
fehér tested
a mocsárszöld vízben
kevés éli túl éneke
éneke túléli
ha kevés vízben
zöld mocsárban
fehér tested árboáca
a híd korlát fehérje
le nem ránt
félj
ne belém kapaszkodj

